

יוסף דעת

פירוש על הש"ס
מלוקט מתורת חכמים ראשונים ואחרונים
חקרי הלכות, עיונים, כללים וציונים
עניני מחשבה, חסידות ומוסר
שאלות ותשובות לסיכום סוגיות הגמרא

בכורות

בעריכת יוסף בן ארזה

**Dafyomi Advancement Forum
of Kollel Iyun Hadaf**

140-32 69 Ave.

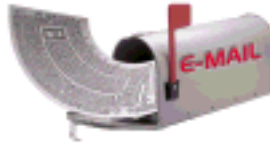
Flushing, NY 11367 USA

Tel: (718) 520-0210

Fax: (603) 737-5728

email: info@dafyomi.co.il

www.dafyomi.co.il

**יוצא לאור בהשתתפות מכון עיון הדף
שע"י כולל עיון הדף**

ת.ד. 43087

הר נוף, ירושלים

טלפון : 651-5004 , 652-2633 (02)

פקס : 652-2633 (02)

דואר אלקטרוני : info@dafyomi.co.il

www.dafyomi.co.il

ליקט וערך : יוסף בן ארזה

חבר כולל עיון הדף

הר-נוף, ירושלים

© כל הזכויות שמורות

המעוניינים להימנות על החוברת לקבלו בדואר רגיל יפנו אל :

בן ארזה, רחוב הרב משקלוב 6, הר נוף, ירושלים 95402

טל : 8128-651 (02), דואר אלקטרוני YOSEFDAAS@DAFYOMI.CO.IL

מחיר חוברת בודדת : 9 ש"ח (בערך \$2.2) לא כולל דמי משלוח

שאלות ותשובות לסיכום ולחזרה

דף ב (ג)

א. נכרי שיש לו חלק בבכור בהמה או באמו – האם הוא פוטר מן הבכורה?

עובר חמור השייך לנכרי, או שאמו שייכת לנכרי – פטור מן הבכורה בלידתו (בישראל ולא באחרים; מקנך; בקרך וצאנך. עתוס'). ואפילו אין לנכרי אלא שותפות חלקית בעופר או באם. כן סתמה משנתנו. רבי יהודה סובר שאין שותפות נכרי פוטרת מבכורה. (מחלוקתם תלויה בדרשת כל בכור; כל מקנך – האם כולו במשמע או כלשהו). לדבריו, ישראל המקבל בהמה מן הנכרי לפטמה ולחלוק עמו בוולדות, צריך ליתן לכהן דמי חלקו בעובר, אבל אינו קדוש בקדושת הגוף ליקרב – בבכור בהמה טהורה (רש"י ותוס'). ואף מותר בגיזה ובעבודה (ט). ואם נתן לנכרי בהמה בקבלה, לחלוק בשבח או בוולדות, קנסוהו לפדות העובר מיד הנכרי וליתן כל דמיו לכהן. הורה רבא (ג:) שאין מי שחש לרבי יהודה להלכה.

א. יש מן הראשונים שצדד ששותפות נכרי באם אינה פוטרת אלא בבכור בהמה טהורה אבל לא בחמור, שהבהמה הטמאה אינה בכלל מקנך (עפ"י יראים שגב. וע' בספר שאילת דוד שעשה סימוכים לסברה זו. אולם כתבו שמפשות דברי רש"י ותוס' משמע שאינם מחלקים בדבר. עפ"י אור הישר).

ב. הנותן לנכרי בקבלה, לחכמים אין קונסים אותו ליתן לכהן. ורק רבי יהודה קנס כן מפני שלדבריו לא נפטרה בכך מבכורה מן הדין (כמוכה ברמב"ם בכורות ד, ב).

ג. לא חייב רבי יהודה אלא כאשר יש לישראל חלק באם, כגון שחולקים גם בשבח גופה [או שמכר האם לעובר], אבל היתה האם שייכת לנכרי בלבד, אפילו קנה ישראל את כל העובר – פטור (תו"ח, מובא בשטמ"ק; מהרי"ט אלגאזי; חזון איש בכורות טז, א ב). אך אפשר שאפילו אין לישראל אלא חלק קטן באם, די בכך לקדש את הולד בזמן שהולד של ישראל. וצ"ע (חזו"א שם).

ד. צריך עיון לרבי יהודה כשיש לישראל חלק באבר אחד, האם נתקדש אותו אבר. ואפשר דוקא בדבר שעושה אותה נבלה או טרפה ולא באוזן וכד' (עפ"י חזו"א טז, ב). ויש מי שכתב שאין חייב אלא אם יש לישראל שותפות בכל הולד, לא באחד מאבריו. ואפילו האם כולה שלו, אם הוא שותף רק ברגל בוולד – פטור (עפ"י חדושים ובאורים א, א).

ה. שותפות נכרי לרבי יהודה בבכור בהמה טהורה; כתב בשטמ"ק (בתמורה יא: אות כא) שאינו נשחט ללא מום [ואעפ"י שמותר בגיזה ועבודה כנ"ל]. ואולם החזו"א (יה, יט) נקט שנשחט בחוץ ללא מום לפי שאין בו קדושת הגוף כלל (וכ"כ בחדושים ובאורים א, ב). וע"ע זכר יצחק נב, א). ואולם שאר דיני פסולי המוקדשין [מלבד איסור גיזה ועבודה] יש לו, ועושה תמורה (חזו"א שם). [מה שצדדו בתוס' (בסד"ה אבל) שמא בבכור בהמה טהורה יש ליתן לכהן חלק בגוף הבכור ולא דמיו. נראה שלא כתבו כן לפי האמת אלא אילו היה מדובר בבכור בהמה טמאה (וכגרת השטמ"ק באות ט). אכן באמת מדובר על טהורה, כמוכא בתוספתא (ב). וכן הכריח הנצי"ב בחדושי].

התר גיזה ועבודה, האם חל מיד או רק לאחר נתינת דמיו לכהן – ע' בפירוש רבנו גרשום ט: שבתחילה כתב מיד ואח"כ כתב לאחר נתינת דמיו. וצ"ע.

ו. שותפות כהן או לוי באם או בעובר; נראה שדינה כדין שותפות נכרי (חזו"א טז, ח. וע' גם בשו"ת הרשב"א ח"א שסו; טור יו"ד שכא וברמ"א שם סעיף יט).

ז. מתנה לנכרי על מנת להחזיר – פוטרת מן הבכורה. ולהפך, נכרי שנתן לישראל אם ועברה במתנה על מנת להחזיר – חייבת (מנ"ח יח, לה).

ב. א. מה דין מכירת בהמה גסה לעובד כוכבים, לכתחילה ודיעבד?

ב. האם מותר למכור לו עיפר בהמה?

ג. האם מותר למכור לעכו"ם בהמה לעובריה העתידיים, וכן למסור לו בהמה בקבלנות, לחלוק בשבח ובוולדות?

ד. האם מותר לעשות שותפות עם עובד כוכבים?

א. אסרו חכמים למכור בהמה גסה לעובד כוכבים (אם משום גזרת שאלה ושכירות שנמצאת בהמתו עובדת בשבת, אם משום 'נסיוני'. ע' בע"ז טו). עבר ומכר – קונסים אותו לפדותה ממנו עד עשרה בדמיה (ריש לקיש), וללשון אחרת: עד מאה. ואפשר לאו דוקא עשרה ומאה אלא פחות או יותר (כן נסתפקו בגמרא להלן ג. כפרש"י. ובשיטמ"ק נקט שפשוט שקונסים עשרה לל"ק או מאה לל"ב. והספק בגמרא על יותר מכך).

רבי יהודה מתיר בשבורה שאינה יכולה להתרפאות, לפי שאינה בת מלאכה ומיועדת לשחיטה (ומסתבר שאפילו מארכובה ולמטה. תוס'). בן בתירא מתיר בסוס, לפי שעומד לרכיבה ולא למלאכה.

א. מכירת אוון הבהמה לנכרי, משמע בגמרא שמותר [ויש לומר שדינו כמוכר בהמה לשחיטה שמוותר. ורבי מאיר אוסר. ע' ע"ז כ]. אבל צריך עיון שיעור הדבר (עפ"י חזו"א טז, ב).

ב. כתבו הפוסקים שבזמן הזה נוהגים התר למכור להם בהמה גסה. עכ"פ באקראי. וכמה טעמים נתנו לדבר.

ג. המדקדק במעשיו, כשמוכר בהמתו לנכרי יש לו להקפיד לעשות קנין כסף ומשיכה, כיון שנחלקו הפוסקים איזהו הקנין המועיל לנכרי (ע' להלן יג) וצריך לחוש לשתי השיטות. והלא יש כאן ספק בשל תורה, שמא הבהמה עדיין שייכת לישראל ומוזהר על שביתתה בשבת (עפ"י אחיעזר ח"ב טז, א).

ע"ע פרטים נוספים בע"ז טו טז כ.

ב. רב אשי פשט מהברייתא שאסור למכור לנכרי עובר במעו אמו אפילו לרבי יהודה המתיר מכירת שבורה, שהעובר דומה לשבורה העשויה להתרפאות [וגם דרכו כן, שלא כמכירת שבורה שהוא דבר חריג]. עבר ומכר את העובר – קונסים אותו לפדותו עד עשרה בדמיו (כן מתבאר מהברייתא דרבי יהודה. וגם חכמים אינם חולקים בדבר עפ"י רש"י ושטמ"ק; יד הוד ג. ואולם מדקדוק לשון רבנו גרשום ג רע"א לכאורה אין במשמע כן. וכן צ"ב סתימת לשון הרמב"ם (בכורות ד, ב בכורים יב, טו) שאין קונסים אותו על דבר זה).

דוקא בבהמה גסה קנסו, אבל בדקה – לא, ואפילו במקום שנהגו איסור למכרה לנכרי (תוס').

ג. נסתפקו בגמרא הן לר' יהודה הן לחכמים, האם מותר למכור בהמה לנכרי לעובריה העתידיים. וניסו להוכיח ודחו.

משמע קצת שלפי המסקנא (דיקא נמי) אין איסור בדבר, ודוקא בעובר שכבר קיים אסרו וקנסו, ולא במכירה לעובר שעתידי להיות. ואולם בשו"ת הריב"ש (כה) כתב שהבעיה לא נפשטה.

ד. עשיית שותפות עם עובד כוכבים, בבהמה או בשאר נכסים; אבוא דשמואל אסר, שמא יתחייב לו שבועה ונשבע לו בשם עבודת-כוכבים שלו והתורה אמרה לא ישמע על פיך.

א. אעפ"י שמכמה ברייתות נראה שמותר להשתתף עמהם, דלא כאבוא דשמואל – הלכה כאבוא דשמואל (עפ"י רא"ש. וכן פסקו בה"ג (הל' בכורות) ורמב"ם (שותפין ה,י). וכן נפסק בשלחן ערוך או"ח קנו). ורבנו תם הביא ראיה מהגמרא במגילה להתיר מן הדין (מובא בתוס'). ועל כל פנים בזמן הזה שהם נשבעים בקדשים שלהם ואין תופסים בהם אלהות – מותר, שאעפ"י שמזכירים שם שמים ודבר אחר, לא מצינו שנאסרנו בגרם שיתוף לנכרים (וכן הובא ברמ"א שם). וכן התיר רבנו תם לקבל מהם שבועה מטעם נוסף – שהרי הוא כמציל מידם. ורבנו שמואל אסר. [וכתב הרא"ש (בתשובה יח,יא): 'מיהו ירא שמים, כשיראה שהגוי גמר בדעתו לישבע – מה תועלת להשביעו'].

ב. איסור עשיית שותפות – מדרבנן הוא, שעיקר הכתוב בא לנודר או מקיים בשם אלהים אחרים (עפ"י ר"ן סנהדרין סג).

ג. קבלה מן הנכרי לחלק בשבח או בוולדות, אינה בכלל איסור זה, ואף בנתינה לו בקבלה יתכן ומותר (ערא"ש). לא אסרו אלא בשותפות שקרוב הדבר לידי שבועה, ולא בשאר משא ומתן [אם לא ביום אידם] (תוס', רא"ש; או"ח קנו).

דף ג

ג. א. מהו שיעור השותפות המנימלי של הנכרי לפטור מן הבכורה, באם ובעובר?

ב. האם נפלים קדושים בקדושת בכור?

ג. בכור הנדמה באבר מאבריו לבהמה אחרת – האם שינוי זה מהווה 'מום' לשחטו מחוץ למקדש? ומה דין הבכור כששתי עיניו אינן זהות בגדלן או ששתיהן גדולות או קטנות מן הרגיל?

ד. האם מותר לכתחילה למכור לנכרי חלק מן העובר או מן האם, לפטור מן הבכורה? האם מותר להטיל מום בעובר קודם שיצא לאויר העולם?

א. רב הונא אמר: אפילו אזנו בלבד קנויה לנכרי – פוטר מן הבכורה. וכן אמר רבי יוחנן: כל דבר שבלעדיו הבהמה בעלת מום קל – פוטר.

אבל לא בפחות מכן (רמב"ם; יו"ד שכ). וברש"י מבואר שאפילו אין כל האזון שייכת לנכרי אלא שהוא שותף בה – פטור. וברמב"ם אין נראה כן (ע' בטור יו"ד שכ ובבדק הבית). ויש מפרשים כן אף בדעת הרמב"ם (ע' לחם משנה וט"ז. וע"ע חו"ב ה,א).

רבא ורב חסדא אמרו: דוקא שותפות בדבר שבלעדיו היא טרפה [למ"ד טרפה אינה חיה] או גבלה (כגון שהקנה או הוושט שייכים לנכרי – וזה כמ"ד טרפה חיה). וכן דעת רב נחמן. אין חילוק בכל זה בין שותפות בעובר או באם (כן אמר רב פפא לתלמידים).

א. הלכה כדעה ראשונה, וכן נקטו סתמי הסוגיות (עפ"י רמב"ם ורמב"ן תוס' ורא"ש כאן. וכ"כ הריטב"א בתשובה קכ. וכן נפסק בטוש"ע שכ,ד).

ואולם התוס' בע"ז (עא. ד"ה רב אשי) כתבו להחמיר להקנות דבר שעושה אותה טרפה (וכן צדדו כאן, וכ"כ בהגהות מרדכי ביבמות. וכתב הש"ך (שכ סק"ג) שכן יש להחמיר לכתחילה. וכן הביא מאגודה. [ערי"ף ורש"י ב"מ מג שהלכה כרבא כנגד שמואל ורבי יוחנן, שמאביי ורבא הלכה כבתראי, וכיו"ב כתב הרא"ש פ"ד דב"מ סי' ו. ואולם הרי"ד בפסקיו גרס כאן 'רבה'. אך התוס' גרסו 'רבא' ואעפ"י כ פסקו כרבי יוחנן ורב הונא. וצ"ע].

ב. היה הנכרי שותף בחלק אחד מאלף באם או בעובר – פטור מהבכורה (רמב"ם; טשו"ע שכ, ג. ומשמע שם בש"ך שזה אליבא דכו"ע, משום שיכול להיות שחלקו הוא הלב או המוח, מקום שכל חיות הבהמה תלויה בו, נמצא שיש לו חלק בחיותו).

ג. הוא הדין לפטור חמור, הגם שאין שייך בו מום לפוסלו (עפ"י רמב"ם בכורים יב, טו; חזו"א טז, ב ועוד).

ד. שותפות עם הקדש גם היא ממועטת מכל בכור בישראל לפטור מן הבכורה כשותפות עם גוי (עפ"י משנה להלן יד. וחולין קל. ורש"י; מנחת חינוך יח, לב; חזו"א יח, יח).

ב. הנפלים, אע"פ שאין בהם חיות, וכגון וולד שאינו גמור (כבחולין עז) – קדושים בקדושת בכור, וכדין בכור בעל מום (פטור שגר בהמה – שגר בבהמה).

א. לדברי הרמב"ם (בכורות ד, ג), דוקא נפלים שהעגילו ראשם כפיקה (= כדור קטן שבראש הקנה שטוים בו חוטי הערב) ויש חולקים וסוברים שאין צריך לא ראש ולא עיגול (הל' בכורות לרמב"ן פ"ג. וכן פירש הלח"מ בדעת רש"י וצדד שמא גם כוננת הראב"ד כן).

ב. הטריפה קדושה בבכורה כדין הנפל (חזו"א תמורה לב, י עפ"י סוגיתנו).

ג. בכור הדומה באחד מאבריו לבהמה אחרת, כגון פיו דומה לשל חזיר או גדי שעינו גדולה כשל עגל, אעפ"י שהעגל יש בו תורת בכורה – הרי זה מום קבוע לשחוט עליו (רבי יוחנן. שאין לך מום גדול מהשינוי. רמב"ם איסור"מ ג, ה. וע"ש כס"מ ומל"מ ומנ"ח ש, ב, שנחלקו האם כשנדמה לגמרי למין אחר, בגדר 'בעל מום' הוא אם לאו).

א. כן הדין בשאר קדושים, הריהם פסולים להקרבה במקצת סימנים משום 'בעל מום' (כמוש"כ רש"י יב. ד"ה קמ"ל).

ב. היו דעות שפיו דומה לשל חזיר – אין שוחטים (ע' להלן מ).

ואולם אם שתי עיניו גדולות כשל עגל או קטנות כשל אווז – אין זה שינוי גדול הפוסל בבהמה, שנראה כבריאות יתר או כחישות יתר. רק שינוי בעין אחת שהיא כשל עגל או כשל אווז (אבל לא פחות מכך) פוסלת כאמור.

[באדם, אפילו שתי עיניו גדולות כשל עגל או קטנות כשל אווז – פסול לעבודה (איש איש מזרע אהרן – איש השוה בזרעו של אהרן). אבל פחותות משל עגל או גדולות משל אווז – כשר.

ואולם עין אחת גדולה, אפילו קטנה משל עגל, או עין אחת קטנה אפילו היא גדולה משל אווז – כתבו התוס' (מד.) שפסול באדם].

ע"ע להלן לט-מ.

ד. סיפרו בגמרא על רב מרי בר רחל שהיה מקנה בבהמותיו אוזן לנכרי [ואעפ"י כ נהג בו כאילו היה בכור ונתנו לכהן] כדי שלא ייכשלו בהם בני אדם, בהנאה או בגיזה ועבודה. ונענש בכך שכלו בהמותיו. ובארו, לפי שלא היה לו להפקיע קדושת בכורה מכל וכל [והיה יכול להטיל בו מום קודם שיצא לאויר העולם ואז היה נשאר בכור ליתנו לכהן לאכלו]. או מפני שאדם רואהו ויבא לעשות כן ללא קנין המועיל.

אמר רב יהודה: מותר לאדם להטיל מום בבכור קודם שיצא לאויר העולם [ודוקא בזמן שאין ראוי להקריבו קרבן, אבל לא בזמן הבית. תמורה כד: רמב"ם בכורות ב, יד].

א. כתבו הפוסקים שבזמן הזה שאין אנו בקיאים בהטלת מום קודם שיצא ראשו, מותר להקנות

לנכרי חלק בעובר (עפ"י תוס' ורא"ש; יו"ד שכ, ו), ואף מצוה יש בדבר משום מניעת תקלה (סמ"ג

עשה ריב; טשו"ע שם). ולפי תירוץ אחד של רבנו תם, אפילו בבקיאים מותר למכור חלק באם

- לנכרי. [ולפי דבריו נראה שגם כשאין בקיאים בהטלת מום, לכתחילה אין להפקיע ע"י מכירת העובר אלא ע"י מכירת האם. עפ"י מהר"ם מינץ לה, ע"ש].
ופטר חמור, כיון שיש לו תקנה בפדיה או בעריפה – אין למכור חלק לנכרי (רא"ש ו"ש פ).
ב. נראה שהמוכר בהמה מעוברת, הואיל ואינו עושה כן משום הפקעה שהרי מוכר האם – אין איסור בדבר (עפ"י חזו"א טז, ת. ושם מדבר על מכירה ללוי, ונראה שה"ה לנכרי באופן שאין איסור מכירת בהמה לנכרים).
ג. עוד בפרטי דין הטלת מום בבכור קודם שיצא לאויר העולם – להלן לה.

דף ד

- ד. א. כיצד נפדו בכורות ישראל במדבר, אדם ובהמה?
ב. לויים וכהנים, האם חייבים בבכור אדם ובבכור בהמה?
ג. האם שה אחד יכול לפדות כמה פטרי חמור?
ד. האם קדשו בכורות בארבעים שנה שהיו ישראל במדבר?
- א. בכורי אדם של ישראל במדבר נפטרו ע"י עשרים ושנים אלף זכרי שבט לוי מבין חדש ומעלה, שנכנסו תחתם לעבודה ולשירות. ו-273 בכורות ישראל העודפים, נפדו בחמשת חמשת סלעים ככתוב. 300 בכורי הלויים הפקיעו את עצמם מקדושת בכורה, מקל-וחומר. ולא פטרו את בכורות ישראל – דים שיפקיעו את עצמם (ה.).
בכורי בהמה של ישראל נפדו ע"י בהמת הלויים; פטר חמור נפדה בשנה ובכור בהמה טהורה – בבהמות הטהורות של הלויים (וכן נראה מפשט קושית רבא, כמבואר בתוס').
א. יש חולקים וסוברים שבכור בהמה טהורה לא נפטר ע"י בהמת הלויים. (עפ"י רש"י בפירוש החומש, ומובא בשטמ"ק ועוד).
ב. בהמת הלויים הפקיעה בכורות בהמה של הלויים עצמם (עפ"י תוס').
- ב. לויים וכהנים פטורים מן הבכורה, הן מבכור אדם הן מבכור בהמה טמאה. (בכור אדם נלמד בקל וחומר, שהרי אפילו את בכורי ישראל פטרו הלויים. ונאמר והיו לי הלויים – בהויתן יהו, מכאן שדין דורות כדין אותה שעה. ובכור בהמה טמאה, או מהקל-וחומר (אביי) או משום הקש לבכור אדם. רבא. וכן שנו בתוספתא בריש מסכתין).
וכל בני לוי שוים בדבר, אפילו אותם שלא פטרו בכורי ישראל, כגון פחות מבן חדש ואהרן הכהן (הלויים – הוקשו כולם זה לזה). וכן לוייה פוטרת את בנה, שתלה הכתוב בפטר רחם (כדברי רב אדא בר אבהו. וכן אמרו בשם רבא, וכן הלכה (ע' חולין קלב.). ואילו לדברי רב פפא (להלן מז.), לוייה שילדה מישראל – בנה חייב בבכורה, שהולכים אחר האב). וע"ע להלן מז.
ואולם בבכור בהמה טהרה חייבים (שאינו בכלל ההקש. ואין קיים בו הק"ו. עתוס'. וע' ספרי זוטא במדבר יח, טו).
- א. בכור בהמה טמאה השייך לאשה לוייה – פטור מהבכורה, שהרי הוקש לבכור אדם (רשב"א ח"א שסו; רמ"א יו"ד שכא, יט. וכן שותפותה פוטרת – חזו"א טז, ח).
יש מי שכתב שהוא הדין לבת ישראל הנשואה לכהן, פטורה מפטר חמור שלה מפני שדינה ככהנת לכמה דברים כגון אכילת תרומה [ואולם כשמת בעלה, אעפ"י שאוכלת בתרומה כשיש לה זרע מהכהן – ודאי חייבת בפטר חמור] (עפ"י מנחת חינוך כב, ח).

ב. לוויה שנולדה במדבר לפני שנתקדשו הלויים ונישאה לישראל, יתכן ובנה היה חייב בפדיון, כי כשעה שנתקדשו הלויים לא נתקדשו אלא הזכרים, ורק וולדותיהם שמכאן ואילך נתקדשו בקדושת לוויה בין זכר בין נקבה (עפ"י משך חכמה במדבר ג, מ).

ג. שנינו: שה אחד פודה כמה פטרי-חמורים.

א. רש"י פרש כגון שקנאו שוב מן הכהן. והתוס' פירשו בספק פטר-חמור, פודה בשה כמה פעמים (וכן מובא בטור וברמ"א להלכה. יו"ד שכ"א, ה). אבל הפודה פטר חמור בשה ועדיין לא נתנו לכהן, אינו יכול לפדות בו שוב. ולדעת רש"י כתבו כמה מפרשים שאי אפשר לפדות בשה אחד כמה ספק פטרי-חמור.

ולפדות פטר חמור ודאי לאחר שפדה בו ספק – אפשר (ש"ך שכ"ג, ג. יש שנקטו שזה רק לדעת התוס' (כן נקט המנ"ח כב, טו כדבר פשוט והקשה מה טעם לא חשש הש"ך לדעת רש"י. וגם פקפק על עצם הדין, הלא הכהן יכול לתפסו עבור הספק ואין מוציאים מידו, ושוב אין פדיון לודאי). ויש מי שכתב שאף רש"י מודה לכך. עפ"י שערי ישר ה, טו).

ב. כתבו פוסקים שאין לפדות בשה אחד כמה פטרי חמורים בבת אחת אלא בזה אחר זה. ואולם במדבר י"א שהיה מועיל אף בבת אחת (עפ"י חו"א ועוד).

טעם הדבר פרש רבי חנינא, משום ששה אחד של בן לוי במדבר פוטר כמה פטרי חמורים של ישראל (ואת בהמת הלויים תחת בהמתם).

א. הרמב"ם השמיט הלכה זו. ויתכן שמודה לגוף הדין אלא שנקט פירוש אחר לאותה משנה [כפי הנראה מפירוש המשניות שלו. אלא שבסוגיתנו מבואר שהפירוש הוא שפודה בשה אחד כמה פטרי חמורים. וצ"ע. עפ"י מנחת חינוך כב, טו].

ב. הוא הדין בפדיון בכור בהמה טהורה שבמדבר לדעת התוס', היתה בהמה אחת של הלויים פוטרת כמה בהמות.

ד. ביציאת מצרים, לדברי הכל קדשו בכורות (קדש לי כל בכור...). והם היו בחזרי ה' להקריב קרבנות בבמות עד שלא הוקם המשכן.

כלומר בקרבן ציבור, וכמו שפרש רש"י על נערי בני ישראל – בכורות, אבל ביחיד זה כשר בבמה אפילו לאחר שנבחרו הכהנים (עפ"י חו"א טז, ח).

וגם הבכורות שנולדו במדבר עד השנה השנית, הסיקו בגמרא שהכל מודים שנתקדשו, שנאמר פקד כל בכר זכר לבני ישראל... אלא שלדברי ריש לקיש פסקו מלהיקדש מאותה שעה עד כניסתם לארץ (והיה כי יבא... והעברת כל פטר רחם...), ולדברי רבי יוחנן לא פסקו (לי יהיו – בהוויתם יהו).

א. משמע שהבכורות הנולדים מיציאת מצרים עד המגן בשנה השניה, לא נתקדשו לריש לקיש אלא בדיבור 'פקד כל בכר זכר', וכמו שאמרו 'בשלשה מקומות הוזהרו על הבכורות ליקדש' (עפ"י משך חכמה במדבר ג, יד. וכן כתב החו"א (טז, ח) עפ"י הרמב"ן, ואולם מדברי התוס' מבואר שכל הנולדים עד לאותו חשבון נתקדשו בלידתם.

ב. נראה שלריש לקיש נתחייבו קודם ירושה וישיבה, שכיון שנוהגת המצוה בחוצה לארץ לא מסתבר לומר לאחר ירושה וישיבה דוקא (עפ"י חזון איש טז, ח).

משמע בסוגיא שאין חילוק בכל זה בין בכור אדם לבכור בהמה.

דף ה

- ה. א. כמה הוא משקל הככר ומשקל המנה?
ב. בכמה נסתכם סך מחצית השקלים שנתנו ישראל במדבר?
ג. מה נשתנו פטרי חמורים מפטרי סוסים וגמלים?
ד. מהו לשון 'רפידים' ו'שטים'?
- א. הככר הינו יחידת משקל של ששים מנה. הואיל ומנה של קדש כפול היה, נמצא שיש בככר האמור בתורה ק"כ מנים (של חול).
המנה – משקל כ"ה סלעים ('שקלים'), מאה דינר. ומנה של קודש כפול דהיינו חמשים סלעים. בימי יחזקאל נתוסף על המנה שתות מלבר ונעשה מנה של קדש ששים סלעים.
א. פירוש רבנו תם, התוספת בימי יחזקאל היתה במנה כאמור. ולפירוש אחר בתוס' (במנחות עז) אותה תוספת היתה בסלע [או בדינר], שערכו עלה ל-24 מעות במקום 20 שהיה עד אז, וממילא שאר היחידות הגדולות עלו בהתאם. לשיטה זו היחס בין המנה לשקל נשאר כשהיה – 25 בחול ו-50 בקודש. לא נשתנה אלא יחס סלע-מעה.
ב. משקל המנה לא היה קיים בימי משה (תוס').
על שאר יחסי המטבעות זל"ז – ע' במנחות עז.

ב. סך מחצית השקל 603,550 המנויים הוא: 301,775 סלעים (=שקלים), שהם 12,071 מנה, שהם 201 ככר ועוד 11 מנה. ובמנה של קדש שהיה כפול: 100 ככר ועוד 35.5 מנה (1775 סלעים). מאת הככר – למאה אדני המשכן, ככר לאדן. ואת העודף עשה ווים לעמודים.

ג. זו שאלה שאל רבי חנינא את רבי אליעזר (/ אלעזר) בבית המדרש הגדול: מה נשתנו פטרי חמורים מפטרי סוסים וגמלים? ואמר לו: גזרת הכתוב היא. ועוד שסייעו את ישראל בשעת יציאתם ממצרים לשאת את הרכוש הגדול שהוציאו משם.

ד. 'רפידים' ו'שטים'; רבי אליעזר אומר: כך שמם. רבי יהושע אומר: 'רפידים' – שריפו עצמן מדברי תורה. 'שטים' – שנתעסקו בדברי שטות.

דפים ה – ו (ז)

- א. נדמה (= בהמה הנדמית לבהמה אחרת בשונה מיולדתה) – מה דינו לענין קדושת בכורה?
ב. טמאה שילדה כמין טהורה או להפך – מה דינה של הנולדת לענין התר אכילה?
- א. הנדמה פטור מן הבכורה, ואפילו אמו והוא שניהם מינים טהורים הקדושים בבכורה, כגון עז שילדה מין רחל ורחל שילדה מין עז. (תנא דמתני' דרש מיתור זאת מכפילת פטר חמור – עד שיהא היולד חמור והנולד חמור, ומשוה קדושת הגוף כלומר בכור בהמה טהורה, לקדושת דמים. וריה"ג דרש מבכור שור, בכור כשב, בכור עז שיהא הבכור כאמו ולא כמין אחר. ולמד קדו"ד מקדוה"ג).
וכן חמור שילדה כמין סוס – בכלל 'נדמה' הוא ואין אומרים חמור אדום הוא.

יש בו מקצת סימנים הדומים לאמו (כגון ביד, ברגל ובצמר. עתוס' ז.) – חייב (ליתנו לכהן, והיהו כבעל מום כדלעיל ג). הן בכגון עז שילדה כמין רחל, הן בפרה שילדה כמין חמור (שבשניהם קיימת קדושת בכור). ואולם חמור שילדה כמין סוס, או פרה שילדה כמין סוס, נסתפקו בגמרא לומר שאפילו יש בו מקצת סימנים כאמו – פטור. והוכיחו שחייב ודחו ההוכחה.

הרא"ש כתב שדחיה בעלמא היא. ואולם להלן בדבריו משמע שנשאר הדין בספק [ואסורים בגיזה ועבודה, אך אין צריך ליתן לכהן]. וכן מבואר ברמב"ן. וכן נפסק בשו"ע (שטו,ו). ולדעת הרמב"ם (בכורים יב, יח) חמור שילדה כמין סוס או נוקטים [כ'אם תמצוי לומר'] שאם יש בו מקצת סימנים הדומים לאמו – חייב.

רבי שמעון אומר: אפילו עז שילדה כמין רחל ויש בו מקצת סימנים הדומים לאמו – פטור, עד שיהא ראשו ורובו דומה לאמו.

נראה שפרד הבא מחמורה ואביו סוס – אינו קדוש, ואעפ"י שיש בו מקצת סימנים כאמו – שהכלאים גרע מנדמה (עפ"י חזו"א טז, יב).

ב. לדברי סתם מתניתין, הכלל הוא שהיוצא מן הטמא – טמא, והיוצא מן הטהור – טהור (אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפריסי הפרסה... – יש לך שהוא מעלה גרה ומפריס פרסה ואי אתה אוכלו, טהור בן טמאה; גמל טמא הוא – הוא טמא ואין טמא הנולד מן הטהור טמא אלא טהור).

א. טהור היוצא מן הטמא, יש מי שהעלה צד להסתפק [לדעת הרמב"ם] שאין לוקים עליו כיון שאינו מפורש בתורה, אבל מסיק שנראה שלוקים (עפ"י פרי מגדים יו"ד פא במ"ז א).

ב. יש מי שכתב להסתפק שאעפ"י שטהור היוצא מן הטמא אסור באכילה, אפשר שבעצם הוא מין טהור שהולכים אחר גופו וחזותו ולא אחר אמו. ונפקא מינה להלכות שונות כגון לאיסור חלב, כתיבת ספר תורה על עורו ועוד (עפ"י תשובת יד אליהו, מובא בפ"ת עט סק"ב. וע' בצדדים השונים בקהלות יעקב ד). ויש מי שכתב שהוא כבהמה טמאה לכל דבר (עפ"י ערוך השלחן יו"ד עט, יז). [ונראה שלענין קביעת מינו של הולד הכל הולך אחר האם, גם אם נדונו כבהמה טמאה לכל דבר, שהרי אמרו להלן (יב). פרה שילדה כמין עז אין פוידים בו פטר חמור אפילו לר"א המכשיר נדמה לפדיון].

רבי שמעון (וכן רבי אליעזר ורבי יהושע – ז.) חולק וסובר שטמא הנולד מן הטהור אסור באכילה (גמל גמל שתי פעמים). היה ראשו ורובו דומה לאמו – כשר. ולדברי רבי יהושע ורבי אליעזר, אפילו דומה לאמו בדבר אחד – כשר (ז.).

א. נראה שלא אסר רבי שמעון אלא בכגון קלוט במעי פרה, אבל אם פרסותיו סדוקות, אפילו דומה בשאר דברים לגמל – מותר. ורחל שילדה כמין חזיר – נחלקו התוס' (כד. ד"ה ראה) והרא"ש (כאן) האם מודה ר"ש שמותר אם לאו (עפ"י חזו"א טז, י. ומהריט"א (שם) פרש דברי התוס' באופן אחר. וכן בחו"ב (ב, א) כתב שאין זה מדברי התוס' אלא גליון משובש שנשתרבב, שאין חילוק בין גמל לחזיר, בשניהם ר"ש אוסר).

ב. לדעת התנאים שאפילו בסימן אחד דומה לאמו כשר, יש מפרשים: בסימן טהרה כגון מפריס פרה או מעלה גרה (ערש"י ב"ק עח:). וי"מ כגון שדומה ביד ברגל ובצמרו (עפ"י תוס' ז. וב"ק עח:).

ג. הלכה כחכמים. ואפילו יש בו כל הסימנים של טמאה או של טהורה, הכל תלוי אם יצא מהטהור או מהטמא (עפ"י רמב"ם א, ד; רא"ש; תוס' כד. יו"ד עט, ב. וכן סתמה סוגית הש"ס כד. כחכמים, לפרוש הרא"ש [צ"ב בפירוש ר"ח פלטיאל סוף שמיני]).

ד. הוא הדין בדגים וכדו' (כדמשמע במשנה ז.).

ובעופות, אפשר שאף ר' שמעון מודה שהכל נקבע אחר האם, שהרי לא נאמרו בהם סימנים בגופם אלא הכל תלוי בשמות המינים (ע' חדושים ובאורים ב,א).
ה. הלכה כחכמים שהיוצא מן הטהור טהור ואפילו סימניו כטמא לכל דבר (רמב"ם מאכלות אסורות א,ד [והראב"ד הוסיף: והוא שיהא הטמא בעדרו]). וכן הורה למעשה מהר"ם חלאוה (בתשובה סז), אודות פרה שילדה ששה חזירים, שמותרים באכילה ואין לחוש משום מראית העין משום שדבר תמוה כזה אנשים זוכרים לעולם.

דף ו

- ז. א. מנין שחלב בהמה טהורה מותר באכילה ואינו אסור משום דבר היוצא מן החי?
ב. חלב בהמה טמאה – מנין שהוא אסור באכילה?

א. מכך שאמר ישי לדוד להביא את עשרת חריצי החלב למערכה – משמע שמותר באכילה. ואבעית אימא, מכך שמשנתבח הכתוב בארץ ישראל שהיא זבת חלב ודבש משמע שהחלב מותר, שאלמלא כן לא היה משנתבח בו. ואבע"א: לכו שברו ואכלו... יין וחלב.
יש מי שחידש שבן נח שלגביו לא גילה הכתוב התר – אסור בחלב, כדין אבר מן החי שאסור בו.

ב. חלב טמאה אסור. חכמים דרשוהו מכפילות גמל – אחד לגופו ואחד לחלבו. ור' שמעון דרש מאת הגמל [שהיה עולה על הדעת להתירו שהרי התר החלב בטהורה חידוש הוא שאין בו משום איסור דם או משום דבר היוצא מן החי, וכיון שכן הוה אמינא שגם של טמאה בכלל ההתר].

א. אין לוקים על אכילת חלב טמאה שנאמר מבשרם לא תאכלו – על הבשר הוא לוקה ולא על החלב, והריהו כאוכל חצי שיעור שאסור מהתורה ואינו לוקה, אבל מכים אותו מכת מרדות (רמב"ם מאכלות אסורות ג,ו).

ובספר החינוך (קנד) כתב שלוקים (ע"ש במנ"ח אות ו ובהגהות צבא רב. וער"ן כתובות ס.).
ב. התוס' והרא"ש (ה) צדדו שאנו נוקטים לדרוש 'אתין' ואוסרים חלב טמאה מאת. ונשנה ה'גמל' מפני 'השועה'.

דף ז

- ח. האם המנויים דלהלן כשרים באכילה אם לאו?
א. בהמה שאחד ממולידיה ממין טמא.
ב. מי רגלים של מין טמא.
ג. דבש גזים וצרעים. ומה דינו ודין דבש דבורים לענין טומאת אוכלין?
ד. עור הבא כנגד פניו של חמור, בלידתו [וכן באדם – לענין טומאת נבלות]; הפרשה הדומה לביצים, של נקבת היחמור.
ה. דג טהור הבלוע בתוך דג טמא, או להפך.

א. בהמה היוצאת ממעי טמאה – אסורה באכילה, שהיוצא מן הטמא טמא. ואפילו אביה מין טהור. בהמה היוצאת מבהמה ממין טהור שנתעברה מטמא, אם אך דומה לאמה בדבר אחד [כנ"ל בתשובה ו. ולרבי שמעון בראשה ורובה דוקא], לדברי רבי אליעזר מותרת אפילו אין לה סימני טהרה כטהורה (שה כבשים, שה עזים – מכל מקום; אך את זה לא תאכלו. עתוס), ולדברי רבי יהושע אסורה (שה כבשים... עזים – עד שיהא אביו כבש ואמו כבש). מבואר בגמרא שאין הדבר תלוי בשאלת 'זה וזה גורם' שבשאר מקומות, אלא גזרת הכתוב היא.

התוס' בב"ק (עח.) כתבו שאפילו יש לה סימני טהרה ודומה לגמרי לאמה, אסורה לר' יהושע כיון שאביה מין טמא.

מבואר בגמרא שאי אתה מוצא שאלה זו אלא כאשר האב הוא 'קלוט במעי פרה' [וכפי הדעה האוסרתו], אבל מין טמא ממש אינו יכול להוליד עם מין טהור.

א. הלכה להלכה דקיימא לן שקלוט במעי פרה מותר באכילה, אם ראינו טמא שנוולד מן הטהור – מותר באכילה ואין לחוש שמא אביו מין טמא – שהרי אין הטהורה מתעברת מן הטמא (עפ"י שו"ת מהר"ם חלאהו סו).

ב. אמנם חיה עם בהמה לדעת הרמב"ם קיימא לן כרבי אליעזר ומחלוקתו שיכולים להתעבר זמ"ז, אבל טמאה עם טהורה אין יכולים (ערמב"ם מאכלות אסורות א, יג; כלאים ט, ד). ויש אומרים שאף חיה ובהמה אינם מולידים זמ"ז (עפ"י רא"ש חולין פ"ה ג בדעת הרי"ף). וכן לענין עופות כתבו כמה אחרונים שאין הטמא מופרה מהטהור ולהפך (ע' שו"ת חתם סופר יו"ד עד; אבני נזר יו"ד עה).

ב. מי רגלים של חמור – רב ששת אסר. ואמרו שרב ששת סובר כרבי יעקב שכל דבר היוצא מן הטמא – טמא, אפילו אינו מתמצה מגופו, אבל לדעת תנאים אחרים – דבר שאינו מתמצה מגופו טהור [ועדיין יש להסתפק ללשנא קמא האם מ"ר של חמור מתמצים מהגוף אם לאו. הרי"ד ויזר שליט"א]. מ"ר של סוסים וגמלים; לפי לשון ראשונה בגמרא – מותרים אפילו לרב ששת מפני שהם צלולים – מ"א עול מ"א נפוק'. וללשון אחרת – דינם כשל חמור [אלא שאין אנשים שותים אותם, שלא כמ"ר של חמור המועילים לירקון].

א. יש מפרשים שמפני הטעם הזה שאין שותים אותם – הריהם מותרים, כדין פרש בעלמא. ב. הרמב"ם פסק: מי רגלים של חמור מותרים. והשיגו הראב"ד. וכן הרמב"ן והרא"ש פוסקים להחמיר כרב ששת. ואולם בשאר מינים טמאים יש מתירים (העיסור הל' שחיטה ספ"ה; שו"ת הרשב"א ח"א תקעז). והטור סתם לאסור אפילו במי רגלים של שאר מינים טמאים (שכן פירש בלשנא בתרא).

בשו"ע (יו"ד פא, א) הביא את שתי הדעות. והש"ך פסק שמי רגלים של חמור אסורים, ואפילו לחולה שאין בו סכנה.

ג. מי רגלים של מינים טהורים – מותר, שנלמד מחלב שהתירה תורה (חזו"א טו, יד. ובחדושים-ובאורים (ב,ו) חולק על טעם זה. ע"ש).

ג. דבש גזים (מין עוף או ארבה. ערש"י ותוס' וערוך) וצרעים; לדעת ברייתא אחת – מותר כדבש דבורים שאינו מתמצה מגופם. אבל לדברי רבי יעקב רק בדבש דבורים נתחדש התר מגזרת הכתוב (מכל שרץ העוף – אבל אתה אוכל מה שעוף טמא משריץ), מפני שאין לו שם לוואי, משא"כ בדבש גזין (הוא מין חגב, רבים של 'גזם' המוזכר בספר יואל. עפ"י רש"י. ועתוס' שהוא מין עוף. ובערוך פירש: מין דבורים מדבריות) וצרעין.

ולענין טומאת אוכלין – צריך מחשבה, שסתמו אינו עומד לאכילה עד שיחשב עליו, שלא כדבש דבורים שאף בכורתו מטמא טומאת אֶכְלִין.

בתוספתא (בכורות א,ח) מבואר שדבש הגוזין (י"ג: וזין) אסור לפי שאינו אלא ריר הבא מגופו. ושם אין מדובר על דבש צרעים. מאידך במשנת מכשירין (ו,ד) מפורש דבש צרעים להתר ולא דבש גוזין. ומשמע קצת מזה שישנה דעה שלישית המחלקת בין דבש צרעים לגוזין, שזה האחרון הריהו מתמצה מגופו ולכך אסור.

וכן הרמב"ם (מאכ"א ג,ג) כתב דבש צרעים מותר, והשמיט גזיזים. ואולם הב"י כתב שהוא הדין לגזיזים (וע' בשו"ת אגרות משה יו"ד ח"ב כד). וכן פסק רבנו תם שדבש צרעים מותר. ואילו הרמב"ן נקט להחמיר ולאסור דבש צרעים וגזיזין, שדברי רב ששת ודיוקן מסתם משנתנו לא נדחו. וכן פסק הרא"ש (וכן מובא בהגהות מיימוניות מאכ"א ג בשם ר"י). והובאו שתי השיטות בשלחן ערוך.

ד. עור הבא כנגד פניו של חמור (כשנולד, עור דק על פניו ואינו דבוק בו, כעין שליה ואינו שליה (רגמ"ה; הערוך). וי"א שהוא השליה. עתוס'); רב הונא התיר, שאינו אלא פרש בעלמא. וכן באדם, אינו מטמא טומאת נבלות אפילו האם והולד מתו.

הפרשה (הנמצאת ברעי. ר"ג; הערוך) הנראית כביצים [בפירוש החזקוני (דברים יד,ה) ציטט: 'ביעי דיהמורתא'], היוצאת מנקבת היחמור – מותרת (רב ספרא), שאינה חלק מגופה אלא באה מזרע האיל שקרש.

ה. דג טהור הבלוע בדג טמא – מותר באכילה. לדעת כמה מהאמוראים אינו מותר אלא כשידוע שבא מבחוץ, כגון שנמצא במקום הרעי (רב ששת) או דרך בית הבליעה (רב פפא) או שנמצא שלם וגמור (רב נחמן) – שניכר שאינו השרצה של הדג. ולדעת רב אשי בכל אופן מותר (גם כשלא ראינו שבלע. רש"י ותוס'), שאין לחוש שהדג השריץ דג השונה ממנו.

הלכה כרב אשי דבתראה הוא (תוס' רא"ש וש"פ. ובשפת אמת צדד לפרש שגם לרב אשי אין להתיר אלא כשראינו שבלע, אך אין כן דעת שאר הפוסקים).

דג טמא הבלוע בתוך דג טהור – אסור.

יש צד לומר שאם שהה במעיו כשיעור עיכול – מותר (עתוס' שנסתפקו בדבר. וע"ע רא"ש; תוס' מנחות סט ור"ש אהלות יא,ז; ש"ך יו"ד פג סקל"א; שפ"א).

דף ט

- ט. א. מהם הכללים העולים מן הסוגיא לספק פטר חמור?
- ב. שני בכורות שיצאו יחדיו מהרחם – מה דינם?
- ג. האם מקצת מן הרחם מקדש את הפטר או כל הרחם דוקא? מה הדין כשיש דבר המפסיק בין הרחם לבכור?
- ד. פטר חמור קודם פדייתו, האם הוא מותר בהנאה או אסור? מה דינו של פדיון פטר חמור?
- א. ספק פטר חמור, כגון שיש ספק אם האם ביכרה כבר, או ספק אם יצאה נקבה תחילה או זכר, וכיו"ב – מפריש טלה לפדיונו, ואותו טלה אינו צריך להינתן לכהן אלא הריהו שלו.

כן מבואר במשנה. והעמידה כרבי יהודה הסובר פט"ח אסור בהנאה (וכן סובר רבי אליעזר שאמר מפריש טלה עליו והוא שלו, כדלהלן יב:), אבל לרבי שמעון אין צריך כלל להפריש טלה. ספק פטר חמור, אין צריך לערפו (תוס'). ויש חולקים.

וכן הדין בצירוף כמה ספקות; כגון שנולדו לו משתי חמורות שני זכרים ושתי נקבות, כיון שאפשר שכל אחת ילדה נקבה בתחילה – אין ניתן לכהן כלום אלא מפריש טלה לעצמו כדי להפקיע איסורו (כרבי יהודה).

רש"י כתב שמפריש שני טלאים. ואולם התוס' (ד) כתבו שאפשר לפדות ולחזור ולפדות באותו טלה כמה ספקות. ואפשר שרש"י חולק, או שמא מה שכתב 'שני טלאים' לאו דוקא (עפ"י מפרשים).

לדעת הרמב"ם (בכורים יב, כא) בשתי נקבות וזכר אחד או שתי נקבות ושני זכרים – אין צריך להפריש.

נולד לו ודאי פטר חמור ואין יודעים לזהותו; כגון שני זכרים שנולדו ואין ידוע מי הבכור – נותן טלה אחד לכהן. וכן הדין בשני בכורות שנולדו לשתי חמורות – נותן שני טלאים לכהן (וא"א לפדות שנים בטלה אחד כל עוד לא נתן לכהן. תוס').

וכן במקרה של צירוף שני סוגי ספקות הנוכרים; כגון נולדו משתי חמוריו שני זכרים ונקבה – נותן טלה אחד לכהן, שהרי יש כאן ודאי בכור. וגם מפריש טלה לעצמו מפני הספק (עפ"י רש"י ותוס').

לדעת הרמב"ם כאן אין צריך להפריש טלה לעצמו, שהרי יש לגביו 'ספק ספקא' לפטור.

נולדו שני זכרים כאחת; לסתם מתניתין אין צד לומר שמא נולדו בדיוק כאחת שאי אפשר לצמצם, הלכך נותן טלה אחד לכהן. ואילו לריה"ג אפשר לצמצם (כן מפורש בברייתא, וכרבי ירמיה. והשיבו מכאן על סברת אביי שמודה ריה"ג בפטר חמור שאין שניהם קדושים).

לרבי יוסי הגלילי, נותן טלה אחד לכהן ומפריש עוד אחד לעצמו, מפני הספק שמא גם השני נתקדש (עפ"י תוס' ורא"ש).

א. מבואר בתוס' וברא"ש שגם כאשר יש הסתברות הנוטה להקל או רוב צדדים שאינו בכור – יש להחמיר להפריש טלה לעצמו. ואילו לדעת הרמב"ם פטור (עפ"י מפרשים).

ב. בכל מקום שמפריש טלה לעצמו, יש מי שחידש שאין צריך להפריש שה דוקא אלא יכול להפריש כל דבר השהו פרוטה, כדין הקדש שוה מנה שחיללו על שוה-פרוטה מחולל. וכיון שאין כאן מצות נתינה, אף לכתחילה עושה כן (ע' אבני נזר יו"ד רצא; חלקת יואב כח). ויש חולקים וכפי הנראה מפשטות לשון המשנה. ואף בדיעבד, אם פדהו בדבר אחר פחות משוויו – אינו פדוי (עפ"י חו"א יו, ה יג; שבט הלוי ח"ב קעה. וכן נקט כהנחה פשוטה בזכר יצחק ע-עא, ע"ש. וע"ע בהרחבה בקהלות יעקב יא-יב).

ב. הסיקו בגמרא שתנא דמתניתין סובר כחכמים שאי אפשר לצמצם ואין להניח אפשרות שיצאו שני ראשיהם כאחד, לפיכך רק אחד מהם נתקדש. ואילו ריה"ג סובר ששניהם קדושים. [אביי אמר שמודה ריה"ג לענין פטר חמור שרק אחד מהם נתקדש (הזכרים – למעט). והשיבו על דבריו].

לריה"ג, יצאו זכר ונקבה כאחת – פטור מכלום, הואיל שהנקבה 'פטר רחם' כמוהו – בטלה בכורתו (תוס' כאן ולהלן יז: והעירו שבתוספתא משמע שלריה"ג אם יצאו כאחת זכר ונקבה – הזכר בכור. ואפשר שהתוס' כתבו כן לפי משמעות המשנה בדף יז דלא פליג ריה"ג בסיפא, ודלא כהתוספתא).

ג. מתבאר בסוגיא שאפשר שכל הרחם מקדש ולא מקצתו (פטר כל רחם. רש"י), הלכך אם יש דבר המפסיק בין הבכור לרחם, אפילו במקצתו – הרי זו חציצה ואינו מתקדש.

א. משמע ברא"ש שכן היא מסקנת ההלכה, שכל הרחם מקדש. אלא שמכל מקום נסתפקו בחולין (ע) כרכו בסיב או בטלית וכדו' – האם הוי חציצה אם לאו (וע' אג"מ יו"ד ח"ג צו, ז).

ב. חציצה במיעוט הראש, נחלקו דעות האחרונים האם הבכור מתקדש אם לאו (ע' חלקת יואב כו; אבני נזר יו"ד שצב-שצד).

אם הדבר המפסיק הוא אחיו – אין זו חציצה, שמין במינו אינו חוצץ.

אפשר שנקבה חוצצת מפני שאינה קדושה בקדושת בכורה. או אפשר שאם החציצה היא בכל הבכור ולא רק במקצתו – אפילו מין במינו חוצץ (עפ"י שני תירוצי התוס'). וי"מ דוקא בכגון זה שכן דרך לידת תאומים בחציצה, אבל בשאר מקרים שאין כן הדרך – מין במינו חוצץ (עתוס' ותורא"ש סוכה לו.).

יש מי שאומר שלדעת רבה (בחולין ע) דין זה מוטל בספק, שמא צריך נגיעה ברחם דוקא [ועל כן אפילו שמין במינו אינו חוצץ, אין כאן נגיעה אלא כאויר. אבני נזר יו"ד רסו] (עפ"י רמב"ן הל' בכורות ג).

ד. פטר חמור קודם שנפדה; לדברי רבי יהודה אסור בהנאה (שאיין לך דבר הצריך פדיה והקפידה תורה על פדיונו להפקיעו בשה דוקא [שלא בשוויון] – והוא מותר). בכלל זה הן הנאת גופו הן הנאת דמיו וכגון שמשכירו לאחרים (י: וברש"י). וכן דעת תנא דמתניתין. לדברי רבי שמעון מותר (שאיין לך דבר שפדיונו מותר והוא אסור קודם פדיון. ואבעיית אימא מולא תגז בכור צאנך – אבל אתה גוזז בכור חמור).

א. הלכה כרבי יהודה שאסור בהנאה (רמב"ם רא"ש ו"ש פ. ו"כ"מ ברש"י יט: שסתם וכתב שספק פט"ח מפריש טלה, והיינו רק לר' יהודה).

ב. גיזת החמור שלא להנאה, כגון שהיה שערו מסובך וגוזזו בשביל החמור או משום שיש שם מכה – מותרת (רא"ש ו"ש פ). ויש אומרים שלרבי יהודה אסור בכל אופן משום 'לא תגזו' (עפ"י פירוש הריב"ן מכות כא; שפ"א כאן בדעת הרמב"ם).

ג. בכלל איסור זה הן הנאת גופו הן הנאת דמיו וכגון שמשכירו לאחרים (עפ"י גמרא י: וברש"י). ויש מי שכתב שלדעת הרמב"ן להלכה אין איסור בהנאת דמיו (שפת אמת י:).

ד. הרא"ש נוקט שמותר לכתחילה למכור פטר חמור בדמי הפרש שבין טלה לחמור אך לא בדמי כולו שנמצא נהנה מן האיסור. ואילו הרמב"ם (בכורים יב, ד) אינו מחלק בדבר ואוסר אף בדיעבד את הדמים.

מבואר בסוגיא שאפילו לרבי יהודה, המקדש אשה בפטר-חמור – מקודשת, שידועת שצריכה לפדותו בשה ודעתה להתקדש בדמי הפרש שבין החמור לשה (ופשוט שאם דמי החמור כשיעור המנימלי של שה או פחות אינה מקודשת. וכדלהלן י:).

פדיון פטר חמור מותר בהנאה לכל הדעות.

דפים ט – י

י. פטר חמור שנערף כדינו – מהו בהנאה?

פטר חמור שנערף; לדעת רבה ורב נחמן בשם רבה בר אבוה וריש לקיש – אסור בהנאה אפילו לרבי שמעון שהתיר מחיים (שם שם מעגלה ערופה. ועוד למדו בכרייתא ג"ש 'עריפה' 'עריפה'), וצריך לקוברו. ולדעת רבי יוחנן ואיתימא רבי אלעזר, גם לאחר עריפה עדיין היא מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון. (וסתם משנה יג.) שאמרה יקבר – רבי יהודה היא).

מת או נשחט קודם שנערף; לכאורה תלוי הדבר במחלוקת ר"ש ור"י (ע' שפ"א). ואולם הנצי"ב כתב להוכיח מהסוגיא שאף לר"ש אסור בהנאה לדעה הראשונה.

יא. מה דינם של הדברים דלהלן לענין טומאת אוכלים? האם צריכים מחשבה לאכילה ו/או הכשר לקבלת טומאה?

א. איסורי אכילה ואיסורי הנאה שבתורה.

ב. נבלת בהמה; בהמה שנשחטה להתלמד או כמתעסק'.

ג. נבלת עוף.

ד. חלב.

ה. פטר חמור.

א. איסורי אכילה הראויים למאכל נכרים – מטמאים טומאת אכלים.

איסורי הנאה; לדברי חכמים – מטמאים, ולרבי שמעון – אינם מטמאים (מכל האכל אשר יאכל – שראוי להאכילו לאחרים, כלומר לנכרים) מלבד בשר-בחלב שהיתה לו שעת הכושר, טרם שבושל [ולדברי רבי שמעון עצמו אין בשר בחלב אסור בהנאה, הרי לשיטתו טעם נוסף שמטמא טומאת אכלים].

א. אין נחשב 'שעת הכושר' אלא בדבר שהיה ראוי לאכילה, אבל כגון שור הנסקל ועגלה ערופה

שבחייהם היו עומדים בחזקת איסור, אעפ"י שהיו מותרים בהנאה – אינם מטמאים

טומאת אכלים לרבי שמעון (עפ"י רש"י. וכן מבואר בסוגיא שלדעת הסובר פטר חמור לאחר עריפה אסור

בהנאה וקודם לכן מותר, אינו מטמא טומאת אכלים לר"ש – שהרי לא היה לו שעת הכושר לאכילה).

ב. הלכה כחכמים (רמב"ם טומאת אוכלין א, כה).

ב. נבלת בהמה טמאה מטמאה טומאת אכלים רק אם חישב עליה לאכילה, אבל בסתם איננה בכלל 'אכל'

(אם משום מאיסותה, אם משום שדחוייה ממאכל משתי סיבות – שלא נשחטה וגם היא מין טמא. עפ"י

רש"י. והתוס' נקטו הטעם השני), ואין אומרים 'איסורו חישובו' שלא בשחיטה (הסיקו שהכל מודים בדבר).

ואילו נבלת בהמה טהורה מטמאה טומאת אוכלין אף ללא מחשבה מיוחדת. (נפקא מינה כגון שאין בה

כזית שאינה מטמאה בטומאת נבלות, האם מצטרפת לפחות מכביצה אוכלין לטמא טומאת אוכלין. רש"י

עפ"י כריתות כא).

לדברי רבי שמעון, אף הגמל הארנבת השפן והחזיר – אינם צריכים מחשבה, הואיל ויש בהם סימני טהרה

מסוימים.

נבלת בהמה אינה צריכה הכשר משקה מפני שמטמאת טומאה חמורה – טומאת נבלות, בכזית (ע' פ"ט

נוספים בכריתות כא ובבבב קה ונדה נא).

שחט להתלמד; אפשר שתלוי הדבר במחלוקת גימור ור' אליעזר, האם דינה כנבלה שצריכה מחשבה, או

כשחוטת שאינה צריכה (כן פרש רבא, וכן צריך לפרש לר' יוחנן). ואפשר שלכו"ע הרי זו כנבלה (כן דחו בגמרא

למסקנא).

משמע מדברי רבנו גרשום (ריש ע"ב, בד"ה אלא. ובד"ה אין הכי נמי) – דלא כרש"י ותוס' – ששחיטה להתלמד

גרועה מעריפה, כיון שאין דעתו בשחיטה זו על אכילה. ונראה לכאורה שלדעתו עריפה או נחירה מחשיבים את הבשר כשחיטה, שהרי אין הפרש כלפי הנכרי בין שחיטה לנחירה. ומה שאמרו שנבלה צריכה מחשבה – מדובר בשנתנבלה מעצמה. וצ"ע.
שחט כ'מתעסק' הריהי כמו שנתנבלה.

ג. נבלת עוף מטמאה טומאת אוכלין.

עוף טמא; משמע שדינו כדין נבלת בהמה טמאה שצריך מחשבה בכל מקום, מלבד עופות שיש בהם מקצת סימני טהרה ואלבא דרבי שמעון ורבי אליעזר.
מפירוש הר"ש והרא"ש (בעוקצין ג, ב) משמע שנבלת עוף טמא בכרכים אין צריך מחשבה. וב'משנה אחרונה' (שם) ובחזו"א (עוקצין ה, א) תמהו על כך מסוגיתנו.
עוף טהור [או אפילו יש בו רק מקצת סימני טהרה – לר"א]; בכפרים, שאין רגילים באכילתו (ערש"י ותוס') – צריך מחשבה. ובשווקים – אין צריך.
שחט עוף להתלמד – דינו כנ"ל בבהמה.

עוף טהור אין צריך הכשר משקה כיון שסופו לטמא טומאה חמורה בבית הבליעה (וע"ע פרטים בובחים קה). אבל עוף טמא צריך הכשר [גם אם יש בו מקצת סימנים], שהרי אינו מטמא טומאת נבלות.

ד. חלב; בכפרים צריך מחשבה לאכילה, ורק או מטמא טומאת אכלים. ובשווקים אין צריך.

א. הרמב"ם (טו"א ג, ג) כתב שחלב בהמה טהורה שמתה – אין צריך מחשבה בכל מקום. ואילו אם נשחטה, צריך מחשבה בכפרים. ומקורו בתוספתא לפי גרסתו. וצריך לפרש שכשנשחטה, היות ומוכרים הבשר לישראל, מפרישים את החלב ואין משתמשים בו בכפרים לאכילה אלא לסיכה ולגור, אבל נבלה הנאכלת לנכרים, אין מפרישים החלב ואוכלים הכל (עפ"י חזו"א עוקצין ה, ז).
ב. אין חילוק בין חלב אסור וחלב מותר (= שומן) (תוס').
ג. נראה שהוא הדין לחלב חיה או חלב טמאה שחוטתה, אעפ"י שאין בשרה צריך מחשבה – חלבה צריך מחשבה בכפרים (חזו"א עוקצין ה, ו).

חלב נבלה צריך הכשר לקבלת טומאה, שהרי אינו מטמא טומאה חמורה. חלב שחוטתה הוכשר בשחיטה. ודוקא בשווקים אבל בכפרים שאינו מיועד למאכל בסתם – לא הוכשר.
יש צד (בחולין קכח) שלפי דעה אחת אם קדם ההכשר למחשבה – הוכשר. ואין הלכה כן (עפ"י רש"י ותוס', רמב"ם).

ה. פטר חמור; חכמים אמרו בברייתא שמתמא טומאת אכלים. ומשמע שרבי שמעון חולק וסובר שאינו מטמא. מבואר בגמרא כמה אפשרויות בפירוש מחלוקתם; אפשר (כן אמר רבה) שמדובר לאחר עריפת החמור וכשחשב עליו לאכילה [כגון לנכרים] ולדברי הכל נאסר בהנאה, והמחלוקת היא האם איסורי הנאה מטמאים טומאת אכלים אם לאו, כנ"ל.
ועוד סברו לומר שמדובר שלא חישב עליו בפירוש לאכילה, ונחלקו האם 'איסורו חישובו', שהאיסור שאסרה תורה לישראל עושה אותו לאוכל (רש"י), אם לאו.
ורבא הסיק שאילו היה עורפו – לדברי הכל אינו מטמא, ומאידיך אם היה שוחטו לשם שחיטה גמורה –

לדברי הכל מטמא (רש"י). והמחלוקת מדברת באופן ששחטו להתלמד (הלכות שחיטה. רש"י), האם שחיטה כגון זו מועילה כמחשבה אם לאו.

דף י

יב. א. עריפת פטר חמור, כיצד?

ב. האם פדיית פטר-חמור נעשית תוך שלשים יום או לאחר שלשים?

א. לכתחילה יש לפדות פטר חמור (משנה יג.). לא רצה לפדותו – עורפו בקופיץ (= סכין גדול) מאחוריו [תני לוי: הוא הפסיד ממונו של כהן לפיכך יופסד ממונו]. ולא ימיתנו בצורה אחרת כגון בקנה במגל בקרדום ובמגירה – שאין אלו דרך עריפה (ערש"י).

כתב הראב"ד שאין העריפה מצוה אלא בגדר קנס ועונש. ואילו הרמב"ם מחשיבה למצוה. ולשיטתו אפשר שמברכין על העריפה (עפ"י אחרונים).

ב. למדו בברייתא מיתור הכתוב (תפדה. וע' חו"ב סו"ס"ג) שמצות פדיית פטר חמור קיימת מיד, שלא כפדיון בכור אדם. ולהלן (יב-יג) נחלקו אמוראים בדבר, בישוב סתירת הברייתות; –

רב נחמן אמר שעיקר זמן המצוה הוא לאחר שלשים, אלא שאם פדאו מקודם פדוי, ואפילו אמר 'מעכשיו'. ואילו רב ששת (כפרש"י. וע"ש רבנו גרשום) נקט שמצוותו לאלתר, אלא שאם שהה לא עבר עד שלשים יום. לאחר מכן – עבר. ורבא פרש שהדבר שנוי במחלוקת התנאים; לרבי אליעזר המקיש בכור בהמה טמאה לבכור אדם, מצוותו לאחר שלשים, ולחכמים שאינם מקישים – זמן המצוה לאלתר.

א. הלכה כחכמים שמצוותו לאלתר ואינו עובר עליו עד שלשים יום. (וע' בשטמ"ק יג. ששיעור זה מדרבנן בעלמא. וע"ע חו"א יז, ט).

כל יום שאינו פודהו – עובר בעשה. ומשמע בגמרא להלן שאין בדבר משום בל תאחר (ע' חו"א יז, ב. וערמב"ם (בכורים יב,ו) לאחר ל' אין כאן אלא עיכוב מצוה [כן הגרסה במהדו' פרנקל]).

ב. במקום הספק שדינו להפריש פדיונו לרבי יהודה, יש לעיין שמא אם אינו פודהו ואינו נהנה אין מחייבים אותו לפדות, או שמא מצוה עליו להפקיע איסורו (ע' חו"א יז, ד). והנצי"ב (יב): כתב שאינו חייב.

ג. אפשר לפדות בברכה פטר-חמור תוך שמונה ימים ללידתו, ואין לחוש שמא נפל הוא ופטר מפדיון, מלבד אם ידוע שלא כלו לו חדשיו (עפ"י שו"ת אור לציון יז"ד כא).

דף יא

יג. א. האם יש שיעור מנימלי לשווי השה שפורים בו?

ב. במה אפשר לפדות פטר חמור?

ג. הפודה פט"ח של חברו – האם הוא פדוי ולמי שייך החמור הפדוי?

ד. הגונב פט"ח של חברו – מה דינו?

ה. שה שפדו בו פטר חמור – האם נכנס לדיר להתעשר?

ו. ישראל שירש פטר חמור – מה יעשה בו?

א. אין שיעור לדמי השה (תפדה – כל שהוא), שלא כבכור אדם שפודה בסכום מסוים. רבי יוסי ברבי יהודה אומר: אין פדיה פחות משקל (וכל ערכך יהיה בשקל הקדש. רבא).

מסתבר שאם החמור שוה פחות משקל – פודהו בשוויו ואין צריך שה שוה שקל, שלא יהא חמור מן ההקדש (עפ"י חז"א יז,ה).

אמר רב נחמן: הלכה כדברי חכמים. ואפילו בשה כחוש שאינו שוה אלא מעה [וכן שנינו שאפשר לפדות בשה בעל מום]. ודוקא כשפדה מעצמו אבל הבא להמלך מורים לו ליתן שה בשלשה זוזים. וזוהי עין בינונית. עין רעה – שקל (= שני זוזים). עין יפה – סלע (ארבעה זוזים).

מהרמב"ם נראה שפודים לכתחילה בשה כלשהו, וכנראה היתה לו גרסה אחרת בגמרא. אולם שאר כל הראשונים כתבו כפי גרסתנו (ע' כס"מ; לקוטי הלכות).

ב. פודה בשה, קטן או גדול, זכר או נקבה, מן הכבשים או מן העזים. אין לו שה לפדותו – פודהו בשוויו בכל דבר. לא אמרה תורה שה להחמיר עליו אלא להקל עליו (והסיקו שגם ר' יהודה מודה בדבר).

הרמב"ם (בכורים יב,ב) כתב שאם אין החמור שוה שלשה זוזים – אין פודים אותו אלא בשה או בשלשה זוזים. ואולם לפי גרסתנו אפשר לפדותו בשוויו אף בפחות משלשה זוזים (עפ"י הגר"א; חז"א).

ג. הפודה פטר חמור של חברו – פדוי (רב שיזבי אמר רב הונא). ופשטו מהברייתא שפדיונו שייך לבעלים ולא לפודה, ואפילו לדעת רבי יהודה שפט"ח אסור בהנאה, אין זה דומה להקדש השייך לפודה אותו ולא לבעלים – שהרי יש לבעלים זכות ממונית בחמור.

ד. הגונב פט"ח של חברו – משלם תשלומי כפל (מלאים. מפרשים) לבעלים. ואפילו לר"י שאין לו לבעלים אפשרות הנאה עכשו, הלא יש לו לאחר זמן (ואינו דומה להקדש שממועט מתשלומי כפל).

ה. שה שפודים בו פט"ח וניתן לכהן – פטור ממעשר, שהרי הלקוח ושניתן לו במתנה פטור. אבל אם לא ניתן לכהן כגון בספק שמפריש לעצמו או שירש פט"ח מאבי אמו כהן [שירש זה מישראל] – נכנס השה לדיר להתעשר. והוא הדין כשהיו לו עשרה שייך כאלו – כולם נכנסים לדיר להתעשר.

ו. ישראל שירש פט"ח מאבי אמו כהן; אם נולד אצל הכהן – פטור מכלום, שהרי הכהן המוריש לא נתחייב מעולם. אבל נולד אצל ישראל ונתחייב, ואח"כ ירשו הכהן ומת הכהן וירשו ישראל – מפריש טלה לעצמו.

יד. מה הדין במקרים הבאים, לענין הפרשת תרומות ומעשרות ונתינתן?

א. ישראל שירש טבלים מאבי אמו כהן.

ב. הלוקח טבלים מן הנכרי.

ג. המפקיד פירותיו אצל הכותי, אצל עם הארץ או עכו"ם.

א. ישראל שירש טבלים ממורחים מאבי אמו כהן – מעשרם והם שלו, ומוכר התרומה לכהנים, שמתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמיין וכאילו כבר הפרישן כהן וזכה בהן והורישן לו. ואפילו היה המירות ביד ישראל בתחילה ונתחייב בנתינתן – כיון שהיתה יד כהן באמצע, יורשו פטור מנתינה.

- ב. הלוקה טבלים ממורחים מן הנכרי – מעשרם [כדעת האומרים אין קנין לנכרי בא"י להפקיע מיד מעשר], והם שלו. ולמאן דאמר מירוח הנכרי פוטר (דגנך), אינו חייב להפריש אלא כשמירחו ישראל.
- א. אפילו למ"ד 'יש קנין לנכרי' – חייב להפריש מדרבנן (תוס' עפ"י מנחות לא). ומאידיך, אף למ"ד 'אין קנין' אין כאן חיוב גמור מדאורייתא – שהרי הלוקה פטור מהתורה, מלבד לדעת רבנו תם אם לקח קודם המירוח ומירחו – חייב מדאורייתא (עפ"י תוס'). ושיטת הריב"ם הפוכה משל ר"ת).
- עוד כתבו התוס' (במנחות לא) שאין מי שסובר 'אין קנין'... ומירוח עכו"ם אינו פוטר, הלכך לכו"ע אין חיוב דאורייתא בלוקה מגוי כשמירח הגוי.
- ב. מה שאמרו שמירחו ישראל – לפרש"י הכוונה שהיה אריס אצל הנכרי. ואילו התוס' סוברים רק אם מירח ישראל לאחר שקנה מן הנכרי, אבל ישראל הממרח פירות הנכרי, דינו כמירוח נכרי.
- ג. להלכה, אעפ"י שמירחן הנכרי ומירוחו פוטר – גזרו משום 'בעלי כיסין' (עפ"י תוס'). ודעת הרמב"ם (ע' תרומות א; מעשר יא, טו; תשובה של"ו) שלא גזרו אלא בפירות שקנה מישראל אחר שבאו לעונת המעשרות, אבל היו של הגוי מקודם לכן – פטורים.
- ומה שאמרנו שפטור מנתינה, דוקא בתרומת מעשר (שנאמר בה כי תקחו מאת בני ישראל – ולא טבלים שאתה לוקח מן הנכרי), אבל תרומה גדולה חייבים ליתן לכהן.
- מעשר ראשון מפריש ואינו נותן ללוי. תרומת מעשר – מוכרה לכהן (עפ"י רמב"ם תרומות א, יא). לקח מהנכרי פירות מחוברים לקרקע, אם לא הביאו שליש ברשות הנכרי – חייב ליתן לכהן וללוי. ואם קנאם לאחר הבאת שליש – אין נותן לכהן וללוי על מה שגדל ברשות ישראל, לפי חשבון (שם א, ב).
- ג. המפקיד פירותיו אצל הכותי ואצל עם הארץ – הרי הם בחזקתם למעשר ולשבועית, ואינו חושש שמא החליפם.
- המפקיד אצל עכו"ם – הרי הם כפירותיו, שחוששים להחלפה, הלכך חייב להפריש מהם תרומות ומעשרות ואף ליתן לכהן. ודוקא תרומה גדולה אבל תרומת מעשר פטור מליתן לכהן כנ"ל. רבי שמעון אומר: דמאי, כלומר יפריש כל מעשרותיו מספק ואין צריך ליתנם לכהן (ותרומה גדולה – מפריש ומוכרה לכהן).
- א. מדובר כשהפקיד פירות מתוקנים, ואעפ"י חייב להפריש כי בחזקת שהנכרי החליפם בפירותיו. ואעפ"י שמירוח נכרי פוטר, חייב להפריש מדרבנן משום גזרת 'בעלי כיסין'. [וכן יש לדון לפוטרו מן התורה משום 'לקוח' אלא שלר"ת אין פטור מה"ת אלא אם לקח אחר מירוח. ולריב"ם – דוקא לקח קודם מירוח] (עפ"י תוס' וראב"ד מעשר יא, טו).
- ודעת הרמב"ם (מעשר יא, טו) שאם הפקיד פירות חולין מתוקנים – פטור מלעשר, שהרי גם אם החליפם העכו"ם הלא פירותיו פטורים ממעשר משום מירוח נכרי. ורק אם הפקיד פירות שלא נגמרה מלאכתם, ונגמרו ביד ישראל אחר שלקח הפקדון – חייב לעשר. ואם היו הפירות טבלים שנגמרה מלאכתם – חייב להפריש, שמא לא החליף הנכרי, ולפיכך נראה שהמעשרות שיפריש – ספק (וכן הסיק לפרש הרא"ש דמאי ג, ד. וכ"כ הרע"ב שם. ובחדושי רעק"א תמה מסוגיתנו שמבואר שלת"ק דנים כהחליפם בודאי).
- בספר שפת אמת צדד שאפילו לתנא קמא אי אפשר להפריש מזה על טבל ודאי, שמ"מ מידי ספק לא יצא. ע"ש. וצ"ע לפי"ז לענין ברכה.

ב. כתבו הראשונים שאין חשש להחלפת פירות אלא אם ידוע שיש לעכו"ם פירות משלו [או בטחון הטוחן לאחרים] (ער"ש ורא"ש דמאי ג,ד. וע' זכר יצחק ט).

דף יב

טו. א. האם אפשר לפדות פטר חמור במינים דלהלן: עגל, חיה, שה שחוט, טריפה, בעל מום, כלאים, כוי, נדמה, שה יותר מבן שנה, נקבה, בן פקועה, שה מפסולי המוקדשין, בהמת שביעית?
ב. הנותן פטר חמורו לכהן ללא פדיון – מה יעשה בו?
ג. המפריש שה לפדיון חמורו ומת השה – מה יעשה בו? והאם הבעלים חייב להפריש שה אחר?
ד. המפריש שה לפדיון חמורו ומת החמור – מה דינו?

א. אין פודין לא בעגל ולא בחיה ולא בשחוטתה ולא בטרפה (שה שה מפסח), ולא בשה של פסולי המוקדשין (כצבי וכאיל).

אבל פודין בשה יותר מבן שנה, בין זכר בין נקבה, בין תם בין בעל מום (תפדה תפדה – ריבה). ומשמע שפודים ביתום שמתה אמו בלידתו, הגם שפסול לקדשים ולמעשר. וצ"ע (עפ"י שפ"א). כלאים (כגון הבא מתיש ורחל); לתנא קמא אין פודין בו (שה – שה). ור' אליעזר (צ"ל: אלעזר. תוס' מתיר מפני שהוא 'שה'). נדמה; פרה שילדה כמין עז – ודאי אין פודים בו.

צ"ע מדוע הושמטה הלכה זו בפוסקים (רש"י). ובלקוטי הלכות הביא הלכה זו וציין לרמב"ם, וצ"ב. רחל שילדה כמין עז – לדעת רבי אליעזר ודאי פודים בו, קל וחומר מכלאים. לחכמים, נסתפקו בגמרא ולא פשטו.

א. מספק לא יפדה, ואם פדה ונתן לכהן – הריהו מוחזק ואין מוציאים מידו [שאעפ"י שתקפו כהן מוציאים מידו, אם החזיק ברשות – אין מוציאים], והחמור אסור בהנאה (עפ"י רמב"ן ורא"ש). והרמב"ם (בכורים יב,ט) כתב שבדיעבד – פדוי [שלא כשאר ספקות שפסק הרמב"ם (שם הט"ז והי"ט) שחייב לפדות או לערוף]. ופרש הנצי"ב דעתו, לפי שזה שאין פודין בנדמה – מדרבנן הוא הלכך יש להקל בספק דרבנן (וכיו"ב כתב בשפ"א שזה שאין פודין נדמה – מדרבנן, וכן צדד בחזו"א יז,יב) לפרש דברי הרמב"ם.

ב. אפשר שגם אם יש בו מקצת סימנים הדומים לאמו, הרי זה בכלל הספק שבגמרא (חזו"א). כוי (הבא ממין תיש וצבי); אין פודין בו (לת"ק – מודאי שהרי הוא כלאים. ולר"א – מפני שהוא ספק). [מהסוגיא בחולין (פ) משמע שאם אמו צבייה, אף לר"א אין פודים בו מודאי, שאפילו אם חוששים לזרע האב אינו אלא מקצת שה ואין פודים אלא ב'שה' שלם].
בן פקועה; לרבי מאיר הסובר שהוא טעון שחיטה – הריהו כשאר שה ופודים בו (כל שכלו לו חדשיו והוא חי). ולחכמים, לדברי מר זוטרא אין פודין בו (שהריהו כשחוט ונתמעט משה שה. ערש"י) ולרב אשי פודים, שבכלל שה הוא.

א. הרמב"ם (בכורים יב,ט) פסק שפודים בו, כרב אשי (וכן הוא בשו"ע י"ד שכא,ד). ואילו רבנו חננאל כתב (מובא ברמב"ן וברא"ש [וכן י"ג גם ברמב"ם. ע' רדב"ז ומהריט"א ועוד]). וכן הביא דעה זו הרמ"א (שמסתבר שהלכה כמר זוטרא).

ב. הרמב"ן והרשב"א (בחדושיהם לחולין עד:): כתבו שלפי האמת אף לר"מ אין פודים בו, מגזרה-שזה מפסח.

בהמת שביעית; אין לפדות בה פטר חמור ודאי (לאכלה ולא לסחורה), אבל פודים בה את הספק (כיון שמפריש טלה לעצמו, כר' יהודה – קורא אני בו לאכלה).

כל אלו (מלבד בהמת שביעית), ניתן לפדות בהם בשווי החמור, שהרי פודים אותו בשווי בכל דבר, שלא גרע מהקדש. לא נתמעטו אלא לפדותו בתורת 'שה'.

ואף בפסולי המוקדשין נראה שאפשר לפדות בהם בשווי (נמוקי הגרי"ב, וכן צדד בחזו"א. ובשפ"א נשאר בדבר בצ"ע. וכ"מ בטו"א בהקדמה).

ב. אין ליתן פטר חמור לכהן אא"כ פודה (או עורף. יו"ד שכ"א, ה) בפניו, שהכהן, אפילו אינו ידוע לנו כחשוד על הדבר, מורה התר לעצמו ואינו פודהו.

א. כהן שקיבל פטר חמור אסור לקיימו ללא פדיה אפילו שעה אחת (רש"י), ואסור בהנאה לר' יהודה כפי שהיה קודם הנתינה (רמב"ם; שטמ"ק).

ב. הכהן אינו חייב לקבל הפטר-חמור ואין מצות פדיה מתקיימת בנתינה זו, ואולם אין איסור ליתן לו, כשם שאין איסור ליתן לישראל אחר והוא יפדה. ויש מקום להסתפק האם כשנותן לכהן את החמור, מקיים בזה מצות נתינה (עפ"י חזו"א יו, ובבאר דברי מהרא"י).

ג. המפריש טלה לפדיון חמורו כבר נכנס לרשות הכהן, ולכן אם מת – מת לכהן ואין הבעלים חייבים בשה אחר. והכהן נהנה מן הטלה שמת (יא:). רבי אליעזר חולק וסובר שהמפריש פדיון פט"ח עדיין הוא ברשותו, וכשמת – מת לבעלים וחייב באחריותו (שהוקש לפדיון בכור אדם שחייב באחריותו עד שיגיע ליד כהן (כדלהלן נא). וחכמים סוברים אך – חילק. רב"ד עדיות ז, א). ומודה רבי אליעזר בספק פטר חמור שאין צריך ליתן הפדיון לכהן אלא ישראל מפריש שה והוא שלו.

העיד רבי יהושע ורבי צדוק על פדיון פט"ח שמת – שאין כאן לכהן כלום (גם הם סוברים כחכמים שאין הבעלים חייב באחריותו, והכהן נהנה מהטלה המת. עפ"י תפארת ישראל).

הלכה כחכמים (רמב"ם בכורים יב, ה). הלכך מברכים על הפדיון בשעת הפדיה, בשה או בשווי, ולא בשעת הנתינה לכהן כבפדיון הבן – כיון שמיד בשעת הפדיון נגמרה המצוה (ראשונים).

ד. המפריש שה לפדיון פטר-חמורו, ומת החמור; לר' אליעזר – ייקבר, שלשיתתו לא חל הפדיון עד שיגיע ליד כהן, הלכך נשאר החמור כשהיה ואסור בהנאה (שסובר כר' יהודה). ולחכמים – אין צריך להקבר, כיון שכבר חל הפדיון והותר איסורו.

אעפ"י שלר"א לא חל הפדיון עד הנתינה לכהן ולכך אם מת החמור לאחר שהפריש השה אין צריך ליתן השה לכהן, מ"מ בספק-פטר-חמור מצריך ר"א להפריש שה לעצמו כנ"ל – כי במקום שאין צריך ליתן לכהן כגון בספק, נשלמה מצות הפדיון בהפרשה, ורק כשצריך ליתן לכהן לא הושלם הפדיון קודם הנתינה, משום ההקש לבכור אדם.

טז. א. מה דינו של 'נדמה' לענין מעשר בהמה?

ב. האם בהמת שביעית חייבת בבכורה ובמתנות, אם לאו?

ג. עיסת שביעית – מהי בחיוב חלה?

ד. דמי הערכין – האם הם נקבעים לפי שעת הנדר או לפי שעת התשלום?

א. נדמה פטור ממעשר בהמה. ואפילו דומה במקצת סימנים לאמו. (תחת תחת מקדשים. ואינו כבכור לענין זה).

הרמב"ם השמיט זאת. ובשפת-אמת צדד שהרמב"ם נקט להלכה שנדמה חייב במעשר, וסובר שתירוץ הגמרא כאן דיחוי בעלמא הוא. ע"ש.

ב. בהמת שביעית פטורה מן הבכורה (לאכלה אמרה תורה, ולא לשרפה, והרי אימורי הקרבן נשרפים. והרמב"ם פירש לימוד אחר). וחייבת במתנות (שהן בכלל לאכלה).

ג. עיסת שביעית חייבת בחלה (לדרתיכם), והאוכל ממנה עד שלא הורמה חלתה – במיתה. משמע בגמרא שאם נטמאה חלה – דינה בשרפה כשאר חלה טמאה.

ד. הערכין – כשעתן, כלומר שעת הערך; שאם נשתנה גילו בזמן התשלום – משלם כפי שעה שנדר (רש"י).

זמן מצות פדיית פטר חמור, לכתחילה ובדיעבד – נתבאר לעיל י.

דף יג

יז. מצות פדיית פטר חמור ומצות עריפתו, איזו מהן קודמת? אלו מצוות נוספות אינן אמורות לכתחילה אלא כאפשרות חילופית?

מצות הפדייה קודמת למצות עריפה (אם לא תפדה וערפתו).

מצות יעידה (של האדון לאמתו העבריה) קודמת למצות הפדייה (שפודה עצמה ויוצאת. אשר לא יעדה והפדה).

מצות היבום קודמת למצות חליצה, ככתוב – בראשונה שהיו מתכוונים לשם מצוה. ועכשיו שאין מתכוונים לשם מצוה אמרו: מצות חליצה קודמת.

העמידו (ביבמות לט) משנה זו כאבא שאול, אבל חכמים אומרים יבמה יבא עליה מכל מקום. ולכן אמר רמי בר חמא אמר רבי יצחק: חזרו לומר מצות יבום קודמת למצות חליצה, כי סברו לבסוף כרבנן.

הרי"ף והרמב"ם פסקו כחכמים, ורבנו תם פסק כאבא שאול. וכן חזר ופסק רבנו חננאל.

מצות הגאולה (של המקדיש שדהו) – באדון, הוא קודם לכל אדם (ואם לא יגאל ונמכר בערכך).

בזמן הזה, כיון שפודים לכתחילה על שוה פרוטה ואין להקדש הפרש אם יפדה הבעלים או אחר – אין אמור דין זה (עפ"י תוס' ערכין כז).

מצות הקדימה בכל אלו, אין כופים עליה אלא נתנה תורה רשות להמנע מהן, שהרי נאמר בהן אם לא. ורק בגאולת אדון שנינו (בערכין כז) שכופים אותו לגאול – כדי שלא יבואו לידי תקלה אם יהנו ממנה (עפ"י תוס' ערכין כז. מנחת חינוך כג, כב).

פרק שני

יח. א. ישראל הקונה מן הנכרי מטלטלין או בעלי חיים, וכן נכרי הקונה מישראל – במה יקנו?
ב. האם יש בדברים ללא קנין משום מחוסרי אמנה, בישראל ובנכרי?

א. לדברי ריש לקיש משום רבי אושעיא, מעות קונות בגוי ולא משיכה; הן כשקונה הוא מישראל הן כשישראל קונה ממנו (וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך – עמיתך במשיכה, הא לנכרי בכסף). וקנין גמור הוא מן התורה, הלכך נכרי הנותן מעות לקנות בהמת ישראל – פטורה מן הבכורה. וישראל שקנה ממנו במעות – חייב בבכורה.

אמימר אמר: משיכה קונה בעובד כוכבים [אם משום שסובר כר' יוחנן שישראל קונה במעות מן התורה, וכשמיעטה תורה את הנכרי, מיעטתו מכסף, להיות קנינו במשיכה; אם משום שסובר שמשיכה קונה מן התורה (כריש לקיש), ומעמיתך ממעט דין אונאה לנכרי].

מבואר בסוגיא שאם הנכרי קיבל עליו לדון בדיני ישראל – ישראל הקונה ממנו, קונה במשיכה ולא במעות.

א. נחלקו הפוסקים האם הלכה כרבי יוחנן (תוס' ועוד) או כריש לקיש (רש"י). ויש אומרים ששניהם מועילים בנכרי, משיכה או מעות (רמב"ם ועוד).

ב. בדבר שאין שייך בו קנין כסף, כגון הזוכה מן ההפקר, לדברי הכל זוכה הנכרי במשיכה (עפ"י תוס' ע"ז ע"א).

וכן להפך; יש מי שכתב שבמקום שאין שייך משיכה, כגון ישראל המקנה לגוי עובר של מבכרת ואי אפשר למשוך העובר – קונה בכסף בלבד (עפ"י הגהות אשרי ב"מ פ"ד ח).

ג. משמע בסוגיא שאין חילוק בפעולת הקנין בין ישראל הקונה מגוי או להפך (עפ"י ש"ך קצד, א, דלא כהסמ"ע שכתב שישראל מגוי לדברי הכל קנינו בכסף).

ד. רבנו תם סובר שקנין חליפין מועיל בנכרי. ויש אומרים שאפילו לדבריו אין מועיל חליפין בגוי הקונה מגוי (ערש"ש קדושין ג). ויש מי שכתב שאפילו לרבנו תם, ישראל מגוי אינו קונה בחליפין, שאין הלה גומר בדעתו להקנות בכך (ע' בשו"ת מהרשד"ם חו"מ נט. ואולם מפשט דברי התוס' בסוגיתנו משמע שישראל קונה מגוי בחליפין). ויש חולקים על רבנו תם וסוברים שאין מועיל חליפין בנכרי (עש"ך כג סק"ל. וע' מו"מ בדבריו בקצות החשן קצה, א).

עוד נחלקו הראשונים אם יש לו קנין חצר או אגב. וכן י"א שמועיל בו כל קנין הנעשה כדרך הסוחרים.

ה. גם כשנתן מעט מהדמים – קנה (שו"ת מהר"ם לובלין לא, עפ"י הרא"ש בב"מ). יש מי שכתב שלדעת האומרים נכרי קונה בכסף, קונה אף בפחות משוה פרוטה (מנחת חינוך יא, ט).

ב. מבואר בסוגיא שגם לדעת האומר דברים יש בהם משום מחוסרי אמנה, שלכך אין לחזור מהסכם שנעשה אפילו ללא קנין – בנכרי אין לחוש לכך מפני שהם אינם עומדים בדיבורם.

דין קנין מטלטלין מהתורה, בכסף או במשיכה – ראה בפירוט בב"מ מז-מח.
הלוקח גרוטאות מעכו"ם ומצא בהן עבודה זרה – ע' בע"ז ע"א.

דף יד

יט. א. מהו החילוק הכללי בין קדשים שקדם מום קבוע להקדשם, לקדשים שקדם הקדשם למומם? האם חילוק זה קיים בבכור ובמעשר בהמה?

ב. השוחט בעל-מום בבמה – מה דינו?

ג. המקריב בכור, מעשר, תמורה, ולד-קדשים, כשהם בעלי מומים – מה דינו?

א. קדשים שקדם מומם קבוע להקדשם, מעיקרא חלה עליהם קדושת דמים בלבד, הלכך כאשר נפדו הרי הם כחולין לכל דבר. ואילו קדשים שקדם הקדשם למומם, הואיל וחלה עליהם בתחילה קדושת הגוף, לעולם אינם יוצאים לחולין לגמרי, אף לא לאחר פדיונם, וכפי שמפורט להלן.

יוצאים מן הכלל הזה בכור ומעשר בהמה, שגם כשקדם מומם להקדשם חלה עליהם קדושת חמורה ודינם כקדשים שקדם הקדשם למומם (שהבכור רחם מקדשו. ובמעשר נאמר לא יבקר בין טוב לרע – תם ובעל מום. רש"י).

ב. השוחט בהמה בעלת מום בבמה, בין שקדם ההקדש למום בין קדם המום להקדש; רבי אלעזר אומר: אפילו בבמת יחיד הרי הוא ב'לא תעשה' (לא תזבח לה"א שור ושה אשר יהיה בו מום – אם אינו ענין לבמה גדולה, שכבר נאמר, תנהו ענין לבמה קטנה. וע' לימוד אחר בתמורה יז).

א. הרמב"ם לא הביא דין זה. ובשפת אמת כתב לבאר שלהלכה נקט הרמב"ם דלא כר' אלעזר.

[וצ"ע, שלא מצינו מחלוקת בדבר. אדרבה, בסוף זבחים נקטו בגמרא כהנחה פשוטה שמום פוסל בבמה קטנה,

וכיון שפסול מסתבר שעובר בלאו].

ב. לפירוש המשך-חכמה, לא חייב רבי אלעזר במומם קלים אלא כשקדם מומם להקדשם, אבל

קדם הקדשם למומם שדינם ב'אם עלו לא ירדו' – פטור.

ג. בכור, מעשר, תמורה, ולדות קדשים – נאסרה הקרבתם כשהם בעלי מומין כדין שאר הקרבנות. ואעפ"י שקדושה חלה עליהם כשהם בעלי מומים. (למדו איסור זה מדרשות הכתובים: בבכור נאמר פסח או עור כל מום רע לא תזבחנו; מעשר – 'העברה' 'העברה' מבכור; בתמורה – והיה הוא ותמורתו – מקיש תמורתו לו; וכן ולדות קדשים ותמורתם הוקשו לגדר מאשר יהיו לך, וגדריך...).

דפים יד – טו

כ. מהם החילוקים בין פסולי המוקדשין שקדם מומם להקדשם ובין אלו שקדם הקדשם למומם, קודם שנפדו ולאחר שנפדו, לענין ההלכות דלהלן?

א. חיוב בכורה ומתנות.

ב. גיזה ועבודה ושאר שימושים.

ג. ולדותיהן וחלבן.

ד. פדיון לאחר מיתה.

א. בכורה ומתנות בפסולי המוקדשין; מבואר במשנתנו שכל עוד לא נפדו, בין שקדם מומם להקדשם בין שקדם הקדשם למומם – פטורים מן הבכורה ומן המתנות, שסובר תנא דמתניתין קדושת דמים מדהה מבכורה וממתנות (בכור בישראל; מאת העם. תוס'. ורש"י כתב המקור מדין פסוה"מ שקדם הקדשם למומם, שנפדו. וע"ע שפ"א וחדושי ראל"ה"ב ג).

נראה שאפילו הקדיש אזנה של האם בלבד – פטורה מן הבכורה, שנתמעט מ'בישראל' (עפ"י מנחת חינוך יח, לב; חזו"א יח, יח).

נפדו; אם קדם מומם-קבוע להקדשם – חייבים בבכורה (כשילדו) ובמתנות כשאר חולין. קדם הקדשם למומם – פטורים (כצבי וכאיל – מה צבי ואיל פטורים מן הבכורה / המתנות, אף פסוה"מ). בכור ומעשר בהמה, אפילו קדם מומם להקדשם חלה עליהם קדושה ופטורים מן המתנות [וכגון שהכהן מכר את הבכור לישראל, פטור הלה מליתן ממנו מתנות. ערש"י להלן יח.]. (משנה חולין קל).

ע"ע בדיני פסוה"מ לענין מתנות, בחולין קלג.

ב. גיזה ועבודה בפסולי המוקדשין שקדם מומם להקדשם; עד שלא נפדו – אסורים משום מעילה, אבל אין לוקים עליהם משום לא תגז.

אפילו לא נהנה ולא מעל – אסור מדרבנן בגיזה, גזרה משום קדושת הגוף.

מרש"י להלן (מא: ד"ה היינו) נראה לכאורה שישנה דעה שאסור מדאורייתא, שכתב שלכך הוצרכנו יתור למקדיש טומטום ואנדרוגינוס לעולה, שמותר בגיזה ועבודה. והתוס' תמהו על דבריו מסוגיתנו. ושם י"ל לפרש"י שמשם למדנו לכל המוקדשין שקדם מומם להקדשם, שמותר.

[ולדברי רבי אלעזר אפילו קדשי בדק הבית אסורים בגיזה ועבודה, מדרבנן (כדלהלן כה. וחולין קלה). ואעפ"י שדחו את ההוכחה לר"א מן המשנה, כי שונה קדושת דמים למזבח מקדושה לבדק הבית – גוף הדין לא נדחה, וכמותו אנו פוסקים להלכה (עפ"י רמב"ם מעילה א, יב; לקוטי הלכות)].

משנפדו – מותרים בגיזה ועבודה כשאר חולין. חוץ מבכור ומעשר שאסורים בגיזה ועבודה לעולם, שהקדושה חלה על גופם אעפ"י שהיו בעלי מומים קבועים מתחילתם (כ"מ במשנתנו ובחולין קל. כפרש"י; רמב"ם מעילה א, ט).

[הגוזז או עובד בבכור בעל מום – במלקות (כמו שאמרו בגמרא מא: 'למלקא עליה...') ומוכח שם שבדוקא הוא].

קדם הקדשם למומם – אסורים בגיזה ועבודה ולוקה עליהם משום לא תעבד... לא תגז, ואפילו לאחר שנפדו – שלא התירם הכתוב אלא באכילה (תזבח – ולא גיזה; תזבח ואכלת – אין לך היתר אכילה אלא משעת זביחה). חיוב מעילה אין בהם אלא קודם פדיון.

א. הנצי"ב (בשו"ת משיב דבר ח"ב נז-נח) כתב להוכיח מכמה מקומות שמותר ליהנות מהם בשאר הנאות חוץ מגיזה ועבודה לאחר פדיון, כגון להתחמם בצמר שעליה.

ב. כיון שפסוה"מ שנפדו דינם כחולין מלבד גיזה ועבודה, נראה שהם בכלל 'בהמתה' של עיר הנדחת (עפ"י מנחת חינוך תסד).

ג. ולדות וקלב פסולי המוקדשין; –

כאשר נתעברו ונולדו לאחר פדיון, בין שקדם מומם להקדשם ובין שקדם הקדשם – פשוט שהכל מותר, כצבי וכאיל.

נראה שהולדות מותרים בגיזה ועבודה לכולי עלמא (חזו"א יח, ט).

נולדו קודם פדיון – הולדות אסורים שהרי הם של הקדש. וחילוק יש בדבר; אם קדם מומם להקדשם – הולדות נפדים תמימים, שלא חלה עליהם קדושת הגוף כלל ולא היא טפל חמור מן העיקר (ולפיכך אינם קרבים עתה למזבח, שמכח קדושה דחוייה באו שהרי אמם לא הוקדשה למזבח. ערש"י). ואם קדם הקדשם למומם – חלה עליהם קדושה (אם זכר – לרבות ולד קדשים בעלי מומים). יש מהאמוראים סוברים שקדושים להיקרב, ויש סוברים שאינם קדושים להיקרב אלא ירעו עד שיפול בהם מום וייפדו.

א. נראה לכאורה שקדשים שקדם מום קבוע להקדשם, ולדותיהם ראויים להקרבה ואין שייך כאן

תורת 'דיחוי' (עפ"י חזו"א יח, ח).

ב. קדם הקדשם למומם, פסק הרמב"ם (איסורי המזבח א, יא; תמורה ד, ט) שהולדות קדושים להיקרב.

(בישוב דבריו עם הסוגיא בתמורה – ע' לח"מ תמורה ד, ט; חזו"א בכורות יח; קה"י טז).

ג. יש אומרים שאם נתעברה בעודה תמימה ואח"כ הוממה, לדברי הכל הולדות קדושים להיקרב,

לדעה הסוברת ולדות קדשים במעי אמם הם קדושים, שהרי כבר נתקדש העובר

להקריבו והוא תמים (עפ"י מנחת חינוך תמא ועוד).

נתעברו קודם פדיון וילדו אחר פדיון; אם קדם מומם הקבוע להקדשם – הולדות מותרים, ומתפיסין לכל זבח שירצה. קדם הקדשם למומם – אסורים. ולפרש"י (בדברי רבי לוי, וכ"ה בשטמ"ק אות ב), מדין תורה פקעה קדושתם בפדיון אמם שהעובר ירך אמו, אלא גזרו עליהם חכמים כדי שלא ישהו את הפסולים ויגדלו מהם עדרים עדרים.

א. יש להוכיח שאסורים בגיזה ועבודה מן התורה (עפ"י חזו"א יח, ח).

ב. נראה מדברי כמה ראשונים [דלא כפרש"י] שמדין תורה לא פקעה קדושת העוברים בפדיון

אמם, אם משום שחלה עליהם קדושה במעי אמן והרי הם תמימים ואין מועיל להם פדיון,

ואפילו למאן דאמר בהויתם הם קדושים ולא במעי אמם, כשנולדו נתפסו בקדושה [עכ"פ

למאן דאמר עובר לאו ירך אמו] (עתוס' תמורה ד"ה ולדן. וכן מובא בפסקי הרי"ד כאן להלכה [ופסקי עובר

לאו ירך אמו]. אך הוא דיבר בקדשים שנתעברו קודם שהוממו. וצ"ע. וע' גם בשטמ"ק אות ח).

ומה יעשה בהם; –

לדברי רב הונא אין להן תקנה כלל. ליקרב אי אפשר שהרי באו מקדושה דחוייה, לפדותן א"א – שלא

אלימה קדושתם ליתפס בדבר אחר, אלא כונסם לכיפה. רבי חנינא אמר: סמוך (מקודם) לפדיון אמן יתפיסין

לשם אותו זבח, ובכך חלה עליהם קדושה בפני עצמה ולא פקעה קדושתם בפדיון אמם, ולכשילדו ממתין

עד שיוממו ויפדם (רש"י). אבל אין להתפיסין לזבח אחר (בשעריך בשעריך מבכור, שאין מתפיסו לכל זבח

שירצה. רב ששת, ותניא כוותיה).

א. משמע בתוס' וכן מבואר בשטמ"ק שגם למ"ד ולדות קדשים בהויתן הן קדושים, נתקדשו

הולדות כשנתעברו קודם הפדיון ואעפ"י שהלידה היתה לאחר שנפדו, ודינן במיתה או בפדיון

כנ"ל (וע' בבאור הדבר ב'חדושי הגר"ח על הש"ס).

ב. הלכה כרבי חנינא שמתפיסם סמוך לפדיון אמם לשם אותו זבח (רמב"ם איסורי המזבח א, יא).

מפרש"י משמע שאינם בני הקרבה. ואולם ברמב"ם משמע שיכול להקריבם (עפ"י שפת אמת.

וע"ע חזו"א יח, ט טז).

חלב פסוה"מ; משמע מפירוש רבנו יהונתן שאין אסור אלא החלב שנוצר בבהמה לפני פדיונה,

אבל החלב שנוצר בעיבור ולידה שלאחר מכן – מותר (כן כתב בספר 'עלה יונה', עמ' רז. וע"ע).

הרמב"ם לא כתב בפירוש איסור חלב פסוה"מ. (ע' מג"ח ועלה יונה שם).

יש מהראשונים שכתבו שאין איסור דאורייתא אלא במעשה החליבה משום עבודה בקדשים, אבל החלב עצמו אינו אסור אלא מדרבנן (עפ"י תוס' מעילה יג בשם 'יש מפרשים'; פירוש הר"ב ד' לתו"כ שמיני ד; הגמ"ר שבת פט"ז). ואין כן דעת התוס' ועוד ראשונים (ע' במעילה שם ולהלן כה ושטמ"ק כאן ובב"מ נד סע"ב; ר"ג להלן טז).

ד. פדיון לאחר מיתה; קדשים שקדם מומם להקדשם – נפדים לאחר מיתה. כן סתמה משנתנו. והטעם, שאף לדעת התנאים הסוברים קדשי מזבח טעונים 'העמדה והערכה' לפדיון (והעמיד... והעריך), כשקדם המום להקדש – אין צריך (והעמיד... והעריך הכהן אתה – למעט בעל מום מעיקרא). וזה שלא כתנא דבי לוי שהצריך 'העמדה והערכה' אף בזה, ואפילו בחיה ובעוף (ר"ב). קדם הקדשם למומם – אם מתו ייקברו, שאין פודים אותם.

א. להלכה בעל מום מעיקרו אינו צריך העמדה והערכה (ערמב"ם איסורי המזבח א, יא ובנו"כ). ויש אומרים דוקא לאחר שמתו, אבל מחיים צריכים העמדה והערכה (ע' לחם משנה ומשנה למלך הל' איסורי המזבח שם. והרב"ז (ערכין ה, יב) כתב כן בדעת לוי [וכתב שכן נקט הרמב"ם להלכה, כלוי], שלא הצריך העמדה אלא מחיים אבל לאחר מיתה נפדית. ואולם מהסוגיא אין נראה כן. וצ"ע).

ב. יש אומרים (עפ"י הסוגיא בפסחים כט) שמדרבנן אסור לפדות לאחר מיתה אעפ"י שקדם מומם להקדשם ואין צריך העמדה והערכה – משום שאין פודים קדשים להאכילם לכלבים, ואפילו בקדושת דמים אסור מדרבנן (עפ"י תוס' פסחים; שטמ"ק כא). ואולם ברמב"ם משמע שמותר אף מדרבנן (שער המלך).

ג. לדעת חכמים אליבא דריש לקיש (וכן סובר רב, ויתכן גם ר' ינאי. עתוס' כו. ד"ה התולש), קדשי בדק הבית בלבד טעונים העמדה-והערכה, ולא קדשי מזבח [ואולם הרמב"ם (ערכין ה, יב) איס"מ א, יא] לא פסק כן, ואעפ"כ אין פודים קדשי מזבח שקדם הקדשם למומם מטעם אחר; שאין פודים את הקדשים להאכילם לכלבים (ויש שנקטו טעם זה להלכה. ע' בפירוש רע"ב חולין י, ב ושעה"מ בכורים י, ב). וישנה דעה הסוברת שפודים, ואין הלכה כן.

ד. קדשי בדק הבית, לדעת חכמים המצריכים העמדה והערכה בהם [וכן הלכה], אין הבדל אם היו בעלי מומם מעיקרם אם לאו, שאין חילוק בקדשי בדק הבית לענין המום (עפ"י שיטמ"ק יד: אות ו; רש"י ותוס' תמורה לב-לג). בכור ומעשר בהמה אין להם פדיון, כדלהלן לא-לב.

דף טו

כא. פסולי המוקדשין שנפדו – מה דין חלבם ודמם? האם נוהג בהם דין 'אותו ואת בנו'?

חלב ודם של פסולי המוקדשין אסורים באיסור כרת כבשאר בהמות (ואעפ"י שחלב צבי ואיל מותר, מיעט הכתוב אך לאסור. ור"ב דרש מיתור דמו (שאינו נצרך לאסור הדם האסור אף בצבי ואיל) ולכך הוציאו הכתוב בלשון דמו, לומר מה דמו בכרת אף חלבו בכרת).

איסור 'אותו ואת בנו' נוהג בפסוה"מ (אך – חלק, כלומר לענין זה לא הוקש לצבי ואיל). כללו של דבר: דינים אלו הנוהגים בין בחולין בין במוקדשין – נוהגים גם בפסולי המוקדשין, שלא כחוב בכורה ומתנות שאין נוהגים בקדשים.

דף טז

- כב. א. תמורת פסולי המוקדשין; תמורת בכור ומעשר – מה דינו?
ב. קדשים בעלי מום – מה דין השוחטם בחוץ?
ג. האוכל אחת מחמש חטאות המתות – מה דינו?

א. קדשים שקדם מומם להקדשם – אין עושים תמורה כלל (טוב ברע – טוב מעיקרו עושה תמורה, רע מעיקרו אין עושה תמורה. יד.).
קדם הקדשם למומם – עושים תמורה. ויש חילוק בדבר; המיר לפני שפדאם – תמורתם קרבה (רש"י ותוס').
המיר לאחר פדיונם, הואיל ובאה מכה קדושה דחוויה – אינה קרבה, ודינה במיתה (שהוקשו לחטאות המתות), והאוכל עובר ב'לאו' (כפי שדרשו מממעלי הגרה טמא. עפ"י תוס').
תמורת בכור ומעשר חלה עליה קדושה אבל אינה קרבה (לא תפדה קדש הם – הם קריבים ולא תמורתם. תמורה ה: כא.), ונאכלת לבעלים לאחר שיפול בה מום.
במשנה (יד.) משמע שבכור ומעשר בעלי מומין – עושים תמורה. והרמב"ם השמיט זאת.

ב. בהמות שקדם מומם להקדשם – השוחטם בחוץ פטור, מפני שאינם ראויים לבוא לפתח אהל מועד ואפילו עלו על המזבח – ירדו.
קדם הקדשם למומם, אם הוא מום קל (בדוקין שבעין, שאינו פוסל בעופות. זבחים פה: ע"ש ברש"י, ותוס' שם לה) לדברי רבי עקיבא שאם עלו לא ירדו, השוחטן בחוץ – חייב.

ג. האוכל אחת מחמש חטאות המתות – עובר ב'לאו'. כן דרשו מאך את זה לא תאכלו... וממפרסי הפרסה.
יש אומרים שעובר ב'לאו' הבא מכלל עשה' (ע' בפירוש ר"ג). ולפי פירוש אחד המובא ברבנו גרשום, לא נתרבה 'לאו' על אכילת אדם, אלא על הקרבה. ובשו"ת אחיעזר (ה"ב יג, ב) תמה על פירוש זה.
ובפירוש הראב"ד לתורת כהנים (שמיני ד) כתב על דרשת הברייתא אסמכתא בעלמא היא. וצ"ע.

כג. המקבל צאן מן הנכרי עבור תשלום לזמן מסוים, והסכימו שעד לאותו הזמן יחלקו ביניהם שבח הבהמה וולדותיה – האם הצאן הזה וולדותיהן וולדי וולדותיהן חייבים בבכורה אם לאו?

המקבל צאן מן הנכרי עבור תשלום מסוים, לחלוק בשבח ובולדות (לפרש"י, חולקים הולדות עצמם. ולר"ת, משלם שכר קבוע לכל זמן מסוים) – אפילו אם אחריות האונסים מוטלת על המקבל, כלומר גם אם ייפסד הצאן חייב לשלם לו הסכום שנקבע – הצאן וולדותיהן פטורים מן הבכורה, שאם יולידו – הבכורות אינם קדושים, מפני שיד נכרי באמצע, שהרי אם לא ישלם לו רשאי לגבות את הבהמות שנתן, ואם מתו הבהמות – יגבה וולדותיהן. כך הסיק רבא, והקשה על סברת אביי שאם האונסים וההזלות על המקבל – הרי הצאן ברשותו וחייב בבכורה.

כתבו התוס' (כאן ובב"ב ג.) שאין זה דומה לשאר אפותיקי כגון שהלוה נכרי מעות לישראל ועשה הלה בהמתו אפותיקי, וכן בהמת ארנונא, שהואיל ויכול ישראל לסלקו לנכרי במעות, חייבת בבכורה לפי לשון אחת בגמרא (פסחים ו.) – כיון שכאן הצאן עצמו היה שייך לנכרי מקודם, ונשאר קנינו ע"י שעבוד זה.

לדברי רב יהודה, אפילו ולדי הולדות פטורים מן הבכורה. ורב הונא חולק. הלכה כרב הונא (רמב"ם ורא"ש). והרמב"ן כתב שהדבר בספק. העמיד לנכרי את הולדות תחת האמהות (שפירש לו שיוכל לגבותם, והרי גיבה וחזיק את כחו. ואפילו לא מתו האמהות אלא אמר לו לכשימותו יוכל לגבות את הולדות. רש"י ועתוס) – אפילו ולדי ולדות פטורים. רשב"ג חולק וסובר שאפילו עד עשרה דורות ויותר – פטורים, שאחריותו לנכרי. רב הונא פרש שרשב"ג מתיחס לאופן שהעמיד ולדותיהן תחת אמותיהן. ומשמע ממהלך הגמרא שלדעת רב יהודה מתפרשים דברי רשב"ג אף ללא העמדה.

דף יז

כד. א. רחל בת רחל בת עז, וכן רחל בת עז בת רחל – האם דינה כ'נדמה' לענין בכורה; ראשית הגז; קרבן? מה דין צמרה לענין שעטנז, ציצת וטומאת נגיעים?
ב. הדלה גפן על גבי תאנה – האם יינה כשר לנסכים?

א. רחל בת רחל בת עז; פרשו בגמרא שלרבי מאיר חייבת בבכורה ואינה בגדר 'נדמה', ולחכמים – פטורה. איבעית אימא, מחלוקתם ברחל בת עז בת רחל, האם חזרה שיות למקומה אם לאו. לפירוש רב אשי, לא נחלקו ר"מ וחכמים בדבר זה.

הרא"ש (וכ"ה בטור יו"ד שטו) פסק לפטור כחכמים. ואילו הרמב"ם השמיט דין זה. וכתב בבית יוסף שדעת הרמב"ם להלכה שחייב, ויש אומרים שגם לדעת הרמב"ם פטור. וכן פסקו אחרונים.

לענין כמה דברים אמרו אמוראים שמודה ר"מ שאינה כשאר בהמות; פסולה לקרבן שעיר של ראש חדש (אחד) – המיוחד ובא מששת ימי בראשית. רבי יוחנן.

הוא הדין לשעיר הרגלים (רש"י ותוס'). יש אומרים שאין פסול אלא לקרבן חובה או קרבן ציבור (ע' במפרשים);

אין לוקים על צמרה משום כלאים (הוקש צמר לפשתן שלא נשתנה. רבי אחא בר יעקב). ואסור משום מראית העין (רמב"ם). ופרש בכסף-משנה שאין מקור לאסור מן התורה. והגר"א (יו"ד רחצב) כתב שמשמע בגמרא שהוא איסור תורה אלא שאין לוקין; צמרה פסול לתכלת (רב פפא); ואינו מטמא בנגיעים (רב נחמן בר יצחק) – כפשתן שלא נשתנה. הרמב"ם הביא הלכות אלו לענין רחל בת עז.

ב. הדלה הגפן על גבי תאנה, כיון שנשתנה ריחו פסול לנסכים. כן אמר רב אשי (זבח ונסכים) – מה זבח שלא נשתנה אף נסכים).

כל שכן אם הרכיב שני אילנות, הפירות פסולים לנסכים (ע' ט"ז או"ח תרמט; שו"ת דובב מישרים ח"א סוס"י לא).

והוא הדין לשאר שינויים ביין כגון שנתבשל וכדו', הגם שהם משביחים ולא גורעים, פסולים לנסכים משום שינוי (ע' בשו"ת הריב"ש י; תשב"ץ ח"א פה).

דפים יז – יח

כה. האם 'אפשר לצמצם' אם לאו? מהן הנפקות המבוארות בסוגיא?

לדעת רבי יוסי הגלילי, אפשר לצמצם אפילו בידי שמים. ולדעת חכמים אי אפשר לצמצם. ומסקנת הסוגיא שאפילו דבר שביד האדם המכוין לצמצם אי אפשר לחכמים (כפרש"י). ואולם במדות הכלים והמזבח שאמרה תורה, אעפ"י שאי אפשר לצמצם אין חוששים בדבר ועושים כפי הנראה לעין, שכך ניתנה המצוה לעשות.

הר"י כתב (עתוס' כאן ועירובין ה'רא"ש) שלהלכה אנו נוקטים אפשר לצמצם בידי אדם, ולא בידי שמים. והרמב"ם פסק (רוצח ט, ח) לענין עגלה ערופה שא"א לצמצם אפילו בידי אדם, כחכמים (וע' גם בתוס' בשם הר"י שמעון).

הנפקות המבוארות בסוגיא: שני זכרים שיצאו מרחם אמם שלא ביכרה – לריה"ג נתקדשו שניהם בקדושת בכורה (הזכרים). וחכמים אומרים: אי אפשר לצמצם, ורק אחד משניהם נתקדש (שאינו לנו לתלות מספק שיצאו שניהם כאחד ממש. עתוס').

כאמור, הלכה כחכמים (רמב"ם בכורות ה, א; יו"ד שיח, א), ודינם כדלהלן יה.

וכן חלל שנמצא מכוון בין שתי עיריות; לר' אליעזר, שתיהן מביאות עגלה ערופה כי אפשר לצמצם בידי אדם, והרי המדידה מכוונת בצמצום, וקרבה שאמרה תורה – אפילו קרובות. ויש תנא הסובר קרבה ולא קרובות, ולפיו לא היו עורפין כלל. לדעת חכמים א"א לצמצם ויביאו עגלה אחת בשותפות ויתנו שתכפר עבור העיר הקרובה משניהם.

יש מקומות בהם מודה רבי יוסי שא"א לצמצם, כגון כלי חרס שנשבר לשנים – אין להניח שחלקיו שוים, שהרי אינו נשבר בקו חלק ויש בו גומות ובלטות.

דף יח

כו. שני זכרים שנולדו ואין ידוע מי מהם הוא הבכור; –

א. מה דינם לענין קדושת בכורה ונתינה לכהן?

ב. מה דינם לענין מתנות זרוע לחיים וקבה? ומה דין המתנות בשאר ספק בכור ומעשר-בהמה?

ג. מת אחד מהם – מה דין השני?

ד. מה הדין בספקות-לידה בזכר ונקבה, בשני זכרים ונקבה, בשתי נקבות וזכר, בשתי נקבות ושני זכרים?

א. שני זכרים שנולדו לרחל שלא ביכרה ואין ידוע מי מהם קדם; אמר רבי טרפון (ברישא): הכהן בורר לו את היפה. ופרשו בגמרא טעמו, שיש להניח שהמשובח יצא ראשונה. ואמרו שלבסוף חזר בו רבי טרפון שהדבר בספק. רבי עקיבא אמר: המוציא מחברו עליו הראיה, הלכך הכהן יטול את הכחוש (אם הבהמות ברשות בעליהן).

יש לומר שגם רבי טרפון מודה לדון המוציא מחברו עליו הראיה, אפילו ברועה כהן (ע' להלן).

כיון שיש לבעלים חזקת 'מרא קמא' כלפי השמן (עפ"י חזו"א. וי"ח).

הזכר הנשאר ביד הבעלים – ירעה עד שיסתאב (ואסור בגיזה ועבודה ונאכל במומו לבעלים), שהרי הוא ספק בכור.

אפשר שגם רבי טרפון קודם חזרה מודה בדבר, כי עכ"פ לא יצא הדבר מידי ספק (חזו"א).

ב. שני זכרים שאחד מהם בכור, הבהמה הנשארת ביד הבעלים חייבת במתנות. כן דעת רבי מאיר (וסתם מתניתין) – שהרי הכהן בא עליו משני צדדים. רבי יוסי פוטר, מפני שנטל הכהן את חליפיו וכאילו זכה בבהמה השניה ונתנה לישראל [עשו את שאינו זוכה כזוכה], והרי בכור שזכה בו הכהן פטור מן המתנות. א. הרמב"ם פסק כרבי יוסי. והרא"ש והרמב"ן פסקו כסתם מתניתין, לחייב.

ב. ברועה כהן, לדברי ר' טרפון זכה הכהן מיד בבכור האמתי שהרי מקנה לו אותו כדלקמן, וא"כ נראה שנתקיימה כבר מצות נתינה, וכשנותן אח"כ אחד מהם לכהן, הרי הכהן כמוכר לו את השני ופטור מן המתנות (חזו"א יט, יב).

ודוקא בספק כזה שזכה הכהן בחליפיו, אבל בהמה אחת שנולדה והיא ספק בכור – הכל מודים שהמתנות ניתנות לכהן, דמה-נפשך הם שלו, אם משום דין בכור אם משום מתנות [ואין גוזרים מפני הרואה שיסבור בהמת חולין היא ויבוא לעבוד ולגזו בה].

ומאידך בספק מעשר בהמה הכל מודים שאין לכהן כלום, שהרי אין לו לכהן חלק במעשר [ולא חייבו כדי שלא תשתכח תורת מתנות].

ג. מת אחד מן הספקות; לדברי רבי טרפון, הבעלים והכהן יחלקו בשני. ולדברי רבי עקיבא המוציא מחברו עליו הראיה.

הסיקו בגמרא (רבא ואיתימא רב פפא) שהכל מודים כשהבהמות ברשות הבעלים שהמוציא מחברו עליו הראיה. ואם ברשות רועה – מניח הרועה ביניהם ומסתלק, והם חולקים (רמב"ם ה, ה. והתוס' צדדו שמא כל דאלים גבר. ועוד כתבו שמדובר שהניחו אצלו שלא מדעתו ואינו מחויב לשמור, שאל"כ אין לו להסתלק). לא נחלקו אלא בחצר בעל הבית וכהן רועה בהמותיו; ר"ט סובר מקנה הוא לכהן קנין בחצרו כדי שזוכה בבכורות הנולדים הלכך יחלוקו. ורע"ק סבר שאינו מקנה לו שהרי נפסד בכך, והרי הם ברשות הבעלים. א. הלכה כרבי עקיבא (ערמב"ם בכורות ה, ו).

ב. נראה שאם לאחר שנתן לכהן, מת זה שביד הכהן – אין הכהן חוזר לחלוק עם הבעלים בנותר, ואפילו לדעת הסובר לא עשו את שאינו זוכה כזוכה (עפ"י חזו"א יט, יב).

ד. אין חילוק במקרי הספקות למיניהם. וגם כששתי בהמות ילדו שני זכרים ונקבה אעפ"י שהזכר שמן ומשובח, אין ודאות שהוא הנולד יחיד לאמו, אלא נידון כשאר ספקות, שמא נולד עם נקבה ולאחריה. הלכך הזכר הכחוש ינתן לכהן והמשובח נשאר בחזקתו ויאכל במומו לבעלים. שתי נקבות וזכר או שני זכרים ושתי נקבות – אין כאן לכהן כלום.

בזכר ונקבה מודה רבי טרפון שאין אומרים יחלוקו – כיון שיש לו לבעלים 'חזקת מרא קמא' ברחל ובעוברה (עפ"י רש"י במשנה; חזו"א יט, יב).

ויש אומרים שלדעת הראשונים שתפסו כהן – אין מוציאים מידו, אין לישראל חזקת מרא קמא בולד (עפ"י שו"ת הרשב"א ח"א שיא. ופירש בשב שמעתתא (ד, ה) דהיינו למאן דאמר בכור למפרע הוא קדוש, כלומר מתחילת הלידה).

דף יט

כז. א. יוצא דופן והבא אחריו, האם הם מתקדשים בבכורה?

ב. יצאה נקבה דרך דופן ולאחריה יצא זכר דרך רחם, האם הזכר קדוש בבכורה?

ג. מהם 'כלל הצריך לפרט' ו'פרט הצריך לכלל', ובמה הם חלוקים ממדות 'כלל ופרט' או 'פרט וכלל' דעלמא?

א. יוצא דופן והבא אחריי; רבי טרפון אומר: שניהם ירעו עד שיסתאבו, שמסופק האם בכור לדבר אחד [יוצא דרך דופן הוא בכור ללידות. ואילו יוצא דרך רחם – בכור לרחמים] הוי בכור אם לאו. (ומפטר רחם ממעט רבי טרפון זכר שיצאה נקבה לפניו, שפטור מן הבכורה. עפ"י תוס').
רבי עקיבא אומר: שניהם אינם בכור (פטר רחם – ולא יוצא דרך דופן; בכור – ולא זה שקדמו אחר).
[ישנה דעה שלישית; יוצא דופן אינו בכור משום פטר רחם, אבל הבא אחריי – בכור, שבכור לדבר אחד הוי בכור (רבי שמעון להלן מז: ובתוס' שם; וע' גם חזו"א סוס"י יט)].
הלכה כר' עקיבא (רמב"ם בכורות ב,ד; יו"ד שטו,ב. וכדעה הסתמית במשנה מז:).

ב. זכר היוצא דרך רחם שבא אחר נקבה יוצאת דופן – לדברי רבי עקיבא אינו בכור (שבכור לדבר אחד אינו 'בכור'. כן מסקנת הגמרא, כאביי). לדברי רבי טרפון – ספק.
ואולם נקבה שיצאה דרך רחם, הזכר הבא אחריה אינו קדוש בבכור אפילו לר"ט לפי שאינו פטר רחם, כאמור (עפ"י תוס'. וע' שפ"א).

ג. כלל הצריך לפרט; הפרט נצרך כדי לפרש משמעותו הסתמית של הכלל – כגון פטר רחם הוא פרט המפרש את משמעות הכלל בכור, שאין משמעו לידה ראשונה או בכור לזכרים אלא בכור הוא זה הפוטר את הרחם, 'בכור לרחמים'.
שונה זה ממידת 'כלל ופרט' דעלמא שהפרט מציין פריט אחד או כמה מתוך הכלל הכולל עוד, אבל אינו מפרש את משמעותו, הלכך שם דנים שאין בכלל אלא מה שבפרט [כגון קדש לי כל בכור... זכר – אין בכלל אלא מה שבפרט, זכר ולא נקבה], אבל ב'כלל הצריך לפרט' אין הפרט בא למעט פרטים אחרים (עפ"י פרש"י).
וכן פרט הצריך לכלל; כל שבלעדי הכלל היינו שוגים בהבנת הפרט, כגון לולא בכור הוה אמינא כל פטר רחם קדוש, אף הבא אחר יוצא דופן.

פרש ר"י (בתוס'): לאביי שהסיקו כמותו, שבכור לדבר אחד אינו 'בכור', נמצא שמשמעות בכור משמשת הן כפרט כלפי פטר רחם [לומר שאין די בבכור לרחמים אלא צריך שיהא גם בכור ללידה, להוציא הבא אחר יוצא דופן שאינו בכור], והן כלל לגביו [שהרי 'פטר רחם' נצרך למעט יוצא דופן]. הרי ש'בכור' ו'פטר רחם' כל אחד לגבי חברו הוא כלל הצריך לפרט ופרט הצריך לכלל.
ורבנו תם סובר שפטר רחם אינו פרט הנצרך לכלל אלא כשאר פרט הבא למעט ולסיים הכלל. ואיזהו 'כלל הצריך לפרט' – כגון וכסהו בעפר שלמדים מ'בעפר' שצריך ליתן עפר מלמטה ועפר מלמעלה, ומן הכלל לבד לא שמענו כיסוי דלמטה.

דפים יט – כ

- כת. א. האם ובאלו אופנים חוששים בדיני התורה למיעוט?
ב. מה דינו של 'רוב התלוי במעשה'?
ג. הלוקח בהמה מן הנכרי ואין ידוע אם ביכרה אם לאו – מה דינה?
א. רבי מאיר חושש למיעוט (וכן דעת רבי ישמעאל, לחוש למיעוט לחומרא – לרבא. וכן הסיקו לרבי עקיבא שלכך חלב אינו פוטר). וחכמים חולקים.
[במקום שלא אפשר, מודה רבי מאיר שסומכים על הרוב (עפ"י חולין יא:).
וכן ב'מיעוטא דמיעוטא' מודה (ע' ע"ז לד: גטין ב:)].

א. מחלוקתם ברובא דליתא קמן [כגון רוב קטנים אינם סריסים], אבל ברובא דאיתא קמן כגון תשע חנויות מוכרות בשר שחוטה ואחת נבלה – מודים שהולכים אחר הרוב, כמו ברוב דיינים (עתוס' עפ"י חולין יא; ר"ן ע"ז מ. ועהו"א טהרות ז,יא).

ב. החשש למיעוט – פרשו התוס' כאן – הוא מדרבנן ולא מדאורייתא. ואולם אם החזקה מסייעת למיעוט, חוששים למיעוט מן התורה לאותן דעות, ואף לקולא – לעשות 'ספק'. וכגון ספק טומאה ברשות הרבים, יהא טהור.

ג. להלכה, פסק רבנו תם שחוששים למיעוט כאשר ישנה חזקה המסייעתו, עכ"פ מדרבנן ולחומרא. וכמה ראשונים חולקים וסוברים שלעולם הולכים אחר הרוב, גם כשיש חזקה המתנגדת (עתוס' יבמות לו; תוס' ורשב"א שם ק"ט, ובמשמרת הבית א,א; תוס' נדה יח: חדושי הרמב"ן חולין ג: שו"ת מהרי"ק קעא ד"ה ואשר כתב עוד; שו"ת רעק"א קח; בית הלוי ח"ב כב ואילך; שו"ת אור לציון יו"ד כא ועוד). וע"ע קדושין פ.

וישנם מקומות שחשו חכמים למיעוט אעפ"י שאין עמו חזקה, כגון משום חומרא דאשת איש או משום גזרה מיוחדת (עתוס' כאן ובראשונים קדושין ג. וע' סנהדרין סט – בדיני נפשות).

ב. רוב התלוי במעשה [כגון בהמה שאין ידוע אם ביכרה, והרי ה'רוב' האומר שבהמות מתעברות ויולדות תלוי הוא בהרבעת זכר (ופעמים שהאדם נצרך להרביע הבהמות ואינו דבר טבוע בקביעות (עתוס')], אמר רבינא: מודים חכמים שחוששים למיעוט.

א. משמע בגמרא שרבא אינו מודה בדבר, מכך שהעמיד דברי רבי ישמעאל כרבי מאיר. והלכה כרבינא. וגם לדבריו הרי זה ספק ומצטרף לספק-ספקא. ויש אומרים שאינו אלא חשש מדרבנן, ולפי"ז אפשר שגוי מסיח לפי תומו נאמן בזה, וצ"ע (עפ"י חו"א כ,ה. וע' בסמוך).

ב. אין זה כלל מן מקום שרוב התלוי במעשה אין הולכים אחריו, אלא תלוי בשיקול דעת חכמים (עפ"י חו"א כ,ד).

ג. לדברי הנצי"ב (משיב דבר ח"ה כו), מעשה אדם בר דעת אינו נחשב 'רוב התלוי במעשה'. וי"ח.

ד. כאשר גם הצד של המיעוט תלוי במעשה, אין זה נידון כ'רוב התלוי במעשה' (עפ"י רמב"ן חולין יא: וע"ע קדושין ג). ואפילו צד הרוב הוא מעשה גדול וצד המיעוט מעשה חלקי, הולכים אחר הרוב (עפ"י שו"ת מהר"ם חלאה סוס"י סא).

ה. אם ידוע לנו שנעשה מעשה ברוב, כגון ברובא דאיתא קמן – הולכים אחר הרוב אעפ"י שהוא תלוי במעשה (עפ"י מהר"ם חלאה סם).

ג. הלוקח בהמה מן הנכרי ואין ידוע אם ביכרה אם לאו, ולא ראינו אם טינפה או פלטה שליה; לדברי רבי ישמעאל, עז תוך שנתה ורחל בת שתיים ופרה וחמור בנות שלש [ריבר"י אומר: חמורה בת ארבע] – ודאי לכהן, שהלידה בגילאים הללו ודאי אינה לידה שניה. מיכן ואילך – ספק [אם משום שסובר רבי ישמעאל בכל רוב 'דליתא קמן' לחוש למיעוט (רבא). אם משום שברוב התלוי במעשה חוששים למיעוט (רבינא)].

עתה הפרות יולדות קודם הזמן הנזכר. וכתבו הראשונים שנשנתו הטבעים מזמן הש"ס. לדברי רבי יהושע, אף עז תוך שנתה הריהי בספק שמא טינפה בעבר ושוב אין כאן בכור, הלכך אין צריך ליתן לכהן. [ואילו ר' ישמעאל סובר שאין לחוש לטינוף, שהוא מיעוט. או סובר שהמטנפת אינה חוזרת ויולדת תוך שנתה].

ומסברת עצמו אמר רבי יהושע – שלא כשמועתו – שאפילו ידענו שלא טינפה תוך ששה, אפשר שטינפה